

vidt ud over Riget i en stormende Jubel. — Det var som et Mareridt, der forsvandt.

I 24 Timer sydede Abd-ul-Hamids Sind i magtløs Harme og Raadvildhed. Han gav Ordre til Saloniki om at arrestere de frække, ingen adlød; han kaldte paa Hjælp fra Anatolien, ingen kom. Saa faldt han tænderskærende til Føje.

Saa trygge følte Sejrherrene sig, at de mod oprindelig Beslutning lod Sultanen sidde paa Tronen som en Trøst for hans Tilhængere ud over Riget og en Gidsel for dem selv. Men Abd-ul-Hamid blev tvungen til at fjerne alle tidligere fortrolige. Ny Mænd af S sammensværgelsens edfæstede, der her ofte for første Gang saa hverandre, tog Magtstillingerne, og man ryddede tilside hele den kvalmende Bande af betalte Spioner og dorske Paladssnyltere — over 30.000 Mennesker skal have mistet deres „Erhverv“.

Med Sjeik-ul-Islams Hjælp, selv en Ungtyrk, tvang man den ydmygede Hersker til at udstede en Proklamation om Genoprettelsen af Forfatningen med lige Ret for alle Rigets Racer og Trosbekendelser.

Konstantinopel illumineredes, Fængslerne aabnedes for alle Fanger, kristne, Jøder og Muhammedanere faldt hverandre om Halsen. Et fælles Hyldesttog gik til den store armeniske Massakregrav fra 1896; af islamitiske Førere priestes disse døde som Martyrerne for Frihedens Sag. Glædesfølelsen steg mod Stjærnel

De dirrende Telegrafnaale, der udover Tyrkiet forkyndte, at nu var alle „fri og lige“, fandt dybest Sangbund i det forpinte armeniske Folk, som næsten i Andagt fejrede det ubegribelige, at Lyset skinnede ind mellem de blodbestænkte Bjerge i det mørke Land.

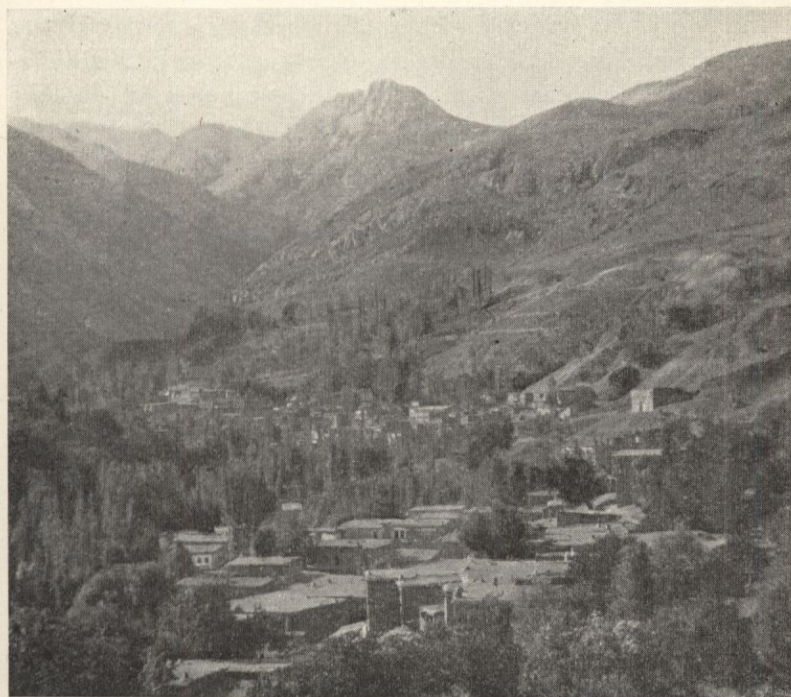
Men længe skulde Fortryllesen ikke vare.

Det viste sig straks, da Sejrherrene tog fat paa at udarbejde en Forfatning, at der bag deres Frihedsraab lurede visse Hensigter, som med vaagen Uro mødtes af de mange hidtil underkuede Folk og Racer.

De ledende i Ungtyrkernes Lejr var gennemgaaende religiøst fordomsfrie Mænd. Deres islamitiske Følelser var historiske og uden al Fanatisme, ja de fleste var under europæisk Paavirkning nærmest irreligiøse. Det kostede dem derfor ingen

Kamp at vise en vis Ligelighed overfor Jøder og kristne. Islams mørke, skinhellige Magtskyge havde knuget dem selv.

Men de var besatte af en anden Overhøjheds-Idé, den national-tyrkiske. Militære som de fleste var, gennemtrængte af Betydningen af Disciplin, under arvet Tryk af den absolutte

En Bjærgkløft i det indre Armenien nær Erzerum. En mindre By ligger i Bunden med sine fladtagede Huse og de plantede Pyramidepopler, der bruges til Hustømmer. (Fra Forf.'s Artikel i Tidsskr. „Frem“).

tyrkiske Lydighed, „jassak“ under en øverste Magt, søgte de den ny Styrelses faste Borg i en Hævden af tyrkisk Race, tyrkisk Sprog som Rigets Fællessprog. Adskillige af de mest fremragende Førere var militært og aandeligt Elever af Bismarcks kejserlige Tyskland, fra dets Officersakademier og tekniske Skoler havde de medbragt tysk Uddannelse og preussiske Statsidealer.

Det gjaldt en Mand, som den tidligere tyrkiske Militærattaché i Berlin, Enver Beg, senere Rigets Krigsminister, det gjaldt Hussein Hilmi pasja, længe

Generalkommissær i Makedonien, dog ikke den ryggesløst ærgerrige Telegraf-assistent, senere Storvezir Tala'at Beg. Han var af mørk orientalsk Støbning.

Det, der egentlig var sket i Tyrkiet, var, at Magten fra Paladset var revet over i Hænderne paa en Militærklub med dens Forgreninger ud over Riget, og videre kom Ungtyrkedømmet aldrig.

Man forsøgte under Løsenet „Enighed og Fremskridt“ at opbygge en Tilstand, der skulde hvile paa tyrkisk Overherredømme med saa faa og saa smaa Indrømmelser til de ikke tyrkiske Folkeslag i Riget som mulig.

Rigets religiøse Sammenhæng opløstes, og en Spaltning mellem de muhammedanske Folk — mellem Araber, Kurder, Albaneser og *Overfolket* Tyrker — dreves frem! Det skulde blive skæbnesvangert.

Forfatningen af 1876 med Sultanens stærke Magt, men det langt mere almene Frisind, den osmanniske Rigsidé, hvor hvert Folk selvstændigt skulde gaa ind i det fælles Monarki, vragedes, og en ny Forfatning, hvor Hovedvægten lagdes paa alles Underordning under et tyrkisk Styre, dreves igennem.

De første Valg, hvor Ungtyrkerne gennemtvang et overvældende tyrkisk-muhammedansk Flertal, viste, hvor det bar hen.

Under „Befrielsens“ Rus fandt alle sig i Sejrherrers Vilje. Skønt de kristne udgjorde over $\frac{1}{3}$ af hele Rigets Befolkning, valgtes kun 42 kristne mod 216 Muhammedanere.

I Begyndelsen gik den ungtyrkiske Regering frem med stor Lempe. Det Ædelmod, der endnu levede i den efter Sejren, det Kampfællesskab, som havde bestaaet mellem alle de fortrykte i de bitre Aar før Sejren, men mest af alt den farlige Stilling, hvori de nye Magthavere stod overfor Udlandet, alt lagde Dæmper paa den spirende Herskervilje og den dybe Forskel i Grundsyn.

Medens Frankrig og England, tildels ogsaa Rusland, villigt støttede det unge Herredømme med Pengelaan og dygtige sagkyndige af Sympathi og i Haab om at vinde den tabte Indflydelse tilbage og fortrænge Tyskerne, var disse og deres allierede, Østrig-Ungarn, ildestemte; de ønskede at ryste Ungtyrkernes Stilling.

Østrig-Ungarn brugte, støttet af Tyskland, Stunden til at

udbygge sin Stilling overfor Serbien — det annekterede Bosnien og Hertzegovina, gamle Serbelande, som det hidtil kun ejede Forvaltningsret over som England over Ægypten — og saarede derigennem tyrkisk Magtfølelse. Bulgarien, i tysk Ledetraad, ophævede énsidig og uretvist sin Forpligtelse til at yde Tyrkiet Aarspenge som dets Vassal i Østrumelien og gjorde dette Land til sin Provins.

Disse Ydmygelser gav de tyrkiske Herrer det første Stød; samtidig udbrød Oprør i Albanien, hvor de store Herrer nægtede at lyde de ny Fælleslove for Riget, vant som dette Land var til barbariske Forrettigheder og Lovløshed. I de indre, skumle Egne af Anatolien kogte de stive muhammedanske Herrer af Uvilje og Had ved at se den Modstand, deres Overgreb mødte, de kristnes Appel til de ny Magthavere og deres Støtte af de smaa.

Thi de første Maaneder i det nye Styres Tid havde paa mange Maader bragt ny Aand med sig; nye Mænd, ofte besjælede af en ren og god Trang til at gøre ret, søgte for Alvor at rydde op i de mange Misbrug og daglige Voldshandlinger fra Abd-ul-Hamids Dage. Især blæste der en signet Brise af Lindring over Armenien.

Der blev givet almindelig Amnesti, mangfoldige landflygtige vendte tilbage. De kristnes Liv og Ejendom værgedes. De fik samme Ret til at bære Vaaben og forsamle sig, som Muhammedanere, den ydmygende Værneskat faldt bort, de kristne skulde nu gøre Krigstjeneste i Riget, den blev fælles for alle. Domstolene søgte at være retfærdige baade mod smaa og store. Flere Steder fik de tilbagevendte Flygtninge fra Myrderiernes Tid deres ranede Jorder tilbage, selv hvor Øvrigheden maatte tvinge Ransmændene bort.

Men den stadig heftigere Modstand, de nye Herrer mødte i Rigets tidligere førende Lag, den aabne Forbitrelse i de mere barbariske Egne og en uhyggelig, knurrende Uvilje i gejstlige Kredse, blandt úlemaer og mollah'er og deres lyssky Tilhæng, alt bragte Ungtyrkerne i Tvivl og Uro. Endnu dybere Tvivl om deres Idé maatte gribe dem under Abd-ul-Hamids Forsøg paa at tage sin tabte Herskermagt tilbage ved en af ham fremdrevet Soldaterrevolte i Konstantinopel i April 1909.

Saa stor var Mistilliden og Uhyggen blandt store Dele af Almuen ved den ny Styreform, at Raabet om, at den hellige Lov, „sjeriât“, var krænket, fik selve Ungtyrkernes Soldaterkorps til at rejse sig mod deres egen Regering, en gylden Gaveregn vandt de vaklende.

Sultanen aandede op.

Ministre og Komitémedlemmer maatte flygte, en enkelt, Justitsministeren, blev dræbt. I Gaderne flød det ungtyrkiske Blod. Hovedstad og Omegn og hele Anatolien joges igennem af Islams trofaste Udsendinge, khodja'er, softa'er og imâm'er, der allevegne hidsede mod den gudløse Regering og dens vantro Venner.

I Konstantinopel stormedes og plyndredes den slagne Regerings Kontorer og Bladredaktioner. Den muhammedanske Hob jublede. Den tidligere af alle Forrettigheder forkælede Stad — Skattefrihed, Militærfrihed, et særegent, velbetalt Embedskorps — havde maattet se alt dette forsvinde under de ungtyrkiske Lighedskrav; nu hilste Byen med Velbehag sin gamle Mester. Den skulde atter blive „Der — Sa'adet“, Lyksalighedens Porte.

Men Reaktionens Triumf var kort.

Tre Dage efter dens Sejr stod de overrumplede Ungtyrker i Spidsen for den makedoniske Hær 4 Mil fra Byen i Tjataldja, 30.000 Mand under Mahmud Sjefket pasjá, en djærv, retlinet Mand. Otte Dage efter mødtes den splittede Nationalforsamling i San Stefano, den Frist til Overgivelse, Sultanen havde faaet, var udløben. Stambul omringedes, og Dagen efter blev Sultanens Borg taget med Storm efter en blodig Kamp om Taximkasernerne. Her var det, at armeniske Kvinder og Børn hjalp de ungtyrkiske Soldater med at slæbe Kanoner i Stilling.

Abd-ul-Hamid var Komitéens Fange.

Den blodige Tyran havde gemt sig i det inderste Kammer bag Kvinde- rummene i Paladset, og i krampagtig Angst hørte han paa Oplæsningen af den fetwâ, der afsatte ham fra Khalifernes Trone. En armenisk Mand var med i Delegationen. Den styrtede Sultans første Ord var hverken Vrede eller Forsvar; men han, paa hvis Bud utalte Tusinder havde lidt en kvalfuld Død, sagde med skælvende Stemme: „Og mit eget Liv!“

Han blev ført til Saloniki og døde nogle Aar senere som strængt vogtet Fange i Lilleasien.

Prins Resjâd, Abd-ul-Hamids Broder, besteg Tronen som Mehmed V, et føjeligt Redskab for de sejrende Herrer.

Men den korte Medbør, den kristenfjendtlige Fløj havde, slog som et Lyn ned over de sejrstrygge Armeniere og ramte frygtelig netop den Del af Folket, der under de tidligere Myrderier blev skaanede: den armeniske Befolkning i det gamle Middelhavsland Kilikien, éngang Kongeriget Ny-Armenien.

Der hviler indtil nu et Slør over Udspringet til de kilikiske Myrderier. Man kan roligt sige, at de var et Udslag af gammel-islamitisk Forbitrelse over de kristnes Ligestilling; men den ungtyrkiske Forbindelse med denne Rædselshandling er forbleven uklar.

Den stadig fortsatte Tilvandring af Armeniere til det lysere, tryggere Middelhavsland fra de forpinte Egne i Nord, havde længe foruroliget Muhammedanerne, der kun følte sig i svagt Overtal.

Før Myrderierne regnede man, at der i Kilikien boede 430.000 Mennesker, deraf 170.000 Muhammedanere og 120.000 Armeniere. Den øvrige Befolkning, ialt 140.000, var nogenlunde ligeligt fordelt mellem Grækere og Syrer paa den ene Side og Jøder og forskellige ikkekristne Religionssamfund paa den anden.

Muhammedanerne mistænkte Armenierne, troede, at de vilde overrumple de troende og tage Landet fra dem. Luften var gjort giftig for Armenierne allevegne i Riget. To Gange, i 1906 og 1907, var der Kræfter oppe for at fremkalde en Massakre paa Armenierne, men Frygt for de fremmede Orlogsskibe ved Kysten og dyre Gulddynger til vali'en fra de dødstruede afværgede Faren.

Ungtyrkernes Sejr, der af deres Fjender overalt udlagdes som Armeniernes, fik Forbitrelsen til at koge over. Armenisk Glæde og Triumf var for aabenlys, for udæskende. De troede sig sikre, de var daarede af denne Papirsfrihed, stiftede Foreninger, bar patriotiske Tegn, sang armeniske Fædrelandsange, de glemte, at de endnu var i det gamle Rovdyrbur.

Den onde Vilje holdtes kun nede af Frygt for Regeringens Magt; men samme Dag, som Telegrafens bragte Bud fra Stambul om Abd-ul-Hamids Genvinding af Magten, tændtes Gnisten, og Kilikiens Dale og Byer flød i Blod og Brand; fra Hadjin i Nord til Payâs ved Havet drog svimle Morderbander om; især Hovedstaden Adana rantes bittert. Gaarde brændtes, og Skændsler uden Tal gik for sig, nogle næsten utrolige i deres Grumhed.

Det var i Kilikien, man naglede Mænd til Planker, medens man for deres Øjne myrdede deres Hustru eller Børn. Det var ogsaa her, Morderne overhældte Mænd med Petroleum og stak Ild i dem, medens de piskede Kvinderne til at danse om disse brændende Fakler.

Hist og her forsvarede Armenierne sig og døde under Kamp eller slog sig igennem. Mangfoldige fandt Ly i de kristne Missionsbygninger.

Tyve Tusinde kristne, Mænd især, men ogsaa Kvinder og Børn blev Ofre for denne mørke Forbitrelse.

Regeringen paa Stedet hjalp Morderviljen, ja tog ogsaa selv Del i Skændslen, den løj i Telegrammerne til Konstantinopel, anklagede Armenierne for at være Angriberne og lod sine Soldater slaa løs, hvor de kristne værgede sig.

Den Maade, den ungtyrkiske Regering efter at have vundet Magten tilbage søgte at dulme sine armeniske forbundnes Forfærdelse og Anklager, viste, at dens Sind og Veje var ved at svinge.

Overfor Udlandet frasagde man sig alt Ansvar, bortforklarede alt, lod det være nogle Gadekampe mellem ophidsede Folkeskarer med ligeligt Antal af Ofre paa begge Sider.

Vel sendte Regeringen Soldater til Adana, bød at standse

Unge armeniske Kvinder undflyede Døden. Pjaltede og forkomne har de naaet et Hvilested nær ved en Kirke.
(Fra Forf.'s Art. i Tidsskr. „Frem“).

Armenierinde fra Sydarmenien.

Myrderierne og gav en Bevilling til Husenes Genopførelse, over 5000 var ødelagte, deriblandt Kirker, Skoler og Bazarer; men de ungtyrkiske Officerers og Soldaters Opførsel, delvise Delta-gen i Mord og Plyndring og især den skammelig partiske Retsforfølgning i Sagen, aabenbarede

Regeringens Dobbeltspil. Alle velkendte Ledere af Myrderierne skaanedes helt, og kun nogle tilfældigt grebne Menkeslagtere af Hoben straffedes med Døden, og for at trøste dem og den islamitiske Følelse hængtes samtidig ved Siden af dem Armeniere, som ene var overbevist om at have brugt Vaaben og værget deres egne mod Morderskarene.

Ungtyrkerne søgte at bøje af for den voksende Forbitrelse blandt Muhammedanerne, og de begyndte allerede at ryste de besværlige kristne Vaabenfæller af.

Der laa politisk Beregning i Ungtyrkernes Fremfærd under de kilikiske Myrderier. Man „lod“ dem ske, Harmen over dem var ikke helt ægte, Tilfældet syntes her at komme et hemmeligt Ønske til Hjælp, at stække den mer og mer besværlige armeniske Kræven, lade disse Kampfæller forstaa, at de stadig var de smaa, de taalte. Regeringen og Partiet kunde nu med en trist Skuldertrækning vise hen til „Folkets utæmmelige Vrede“. Man kunde med en vis Ret opfordre de ledende Armeniere til Forsigtighed og taalmodig Stilhed.

Det blev den første dybe Rift mellem Ungtyrkerne og de armeniske Ledere.

I Efteraaret 1909 holdt de ungtyrkiske Komitéledere Kongres i Saloniki. Nøje blev det aldrig kendt, hvad her foregik; men Gerningerne siden viste, at der var foregaaet en Vending om i en skarpere tyrkisk-muhammedansk Retning — skæbnesvangert gik det politiske Pendul tilbage. De fagre Drømme om virkelig „Enhed og Fremskridt“ var ved at svinde i den graa Morgen.

Det gjaldt om at sprænge alle kristne Folkegrupper ved at indplante muhammedanske-tyrkiske Kolonister.

Man afviste bestemt en ren Ligestilling

Kurder efter Sejren over Fjenden.
(Fra Forf.'s Art. i Tidsskr. „Frem“).

mellem alle Folk i Tyrkiet, da man paa Grund af de kristnes højere Kultur derved vilde give dem Magten i Riget.

Tyrkisk Sprog og tyrkisk Overraade skulde drives igennem. Parlamentet udvikledes i en heftig Kamp for og imod nationale Skoler.

Der dæmrede en pantyrkisk Stordrøm bagved. De yderlig-gaaende var ved at splitte det ungtyrkiske Parti; Enver beg, Tala'at og Djemal, de senere Diktatorer og Verdenskrigens mørke Engle, var ved at kæmpe sig frem.

Officielt nægtede Ungtyrkerne alle saadanne Planer; men deres Handlinger modsagde dem.

Der indledtes en ordnet Bosættelse af Muhammedanere i Makedonien og i Armenien. Man standsede brat Arbejdet for at tilbagegive de ranede Jorder i Armenien og holdt paany Haanden over de kurdiske Herrer. Langsomt, men uhjælpe- ligt sank Armenien tilbage i fordums Uføre.

Alligevel søgte de armeniske Folkeførere at bevare det gode Forhold til de ungtyrkiske Magthavere i Følelsen af Folkets værnløse, udsatte Stilling. En Armenier, Nuradunghian, sad endog som Udenrigsminister i det tyrkiske Ministerium, han var et Pant paa Venskabet.

Armeniens Førere stillede sig uforbeholdent paa Ungtyr- kernes Side under Italiens Overfald paa Tripolis og den Krig, som fremstod heraf 1910—11.

Først da det viste sig, at der slet ingen Mulighed var for ærligt Samarbejde, da hvert Løfte om Ligeret fra Kampens Tid blev brudt, opstillede „Dasnaktsutium“, den armeniske Folkeledelse, en formel Klageskrivelse, hvori den i Punkt for Punkt viste den Uret, der var tilføjet det armeniske Folk, og opsagde alt Partifællesskab med den ungtyrkiske Komité. Nuradunghian udtraadte af Regeringen, Maj 1912.

Det armeniske Klageskrift henviste til den pletfri, trofaste Støtte, Folket i sin Helhed havde vist sine ungtyrkiske For- bundsfæller og siden den sejrende Komité for „Enhed og Fremskridt“, men alt forgæves.

Selv efter dette tungtvejende Skridt stod armeniske Sol- dater som tapre medkæmpende i Feltoget mod Balkanstaterne, omend uden varm Følelse med det tyrkiske Folk, dengang

disse Lande havde forenet sig i en lykkelig Time og skred til den Krig, der rev næsten hele det europæiske Omraade fra Sultanriget.

Der var efter det døvende Nederlag først en vis Besindelse i ungtyrkisk Politik, og det tegnede til en mere forstaaende Politik i Lilleasien og Armenien; men Enver begs Drab af Krigsministeren Nazim Pasjá og hans derpaa følgende „Generobring“ af det til Bulgarien tabte Adrianopel, medens dette Land var slaaet i Knæ, bragte den voldsomme, ufordragelige Fløj til Sejr i Partiet, og alt ændredes.

Feberdrømmen om et Stortyrkedømme, Erstatning for Tabet i Europa, flimrede for Styrernes Øjne. Pantyrkismen dreves frem som det historiske Ideal, Sultan Selims Program fra det 16. Aarhundrede: Landet ryddet for kristne! Tyrkiet tyrkisk.

Som Sværddrager for disse Drømme stod den ny Lykkeridder, der med Adrianopel i sin Haand købte sig Sultanens Datter og Pasjarang — Enver, Damád (Sultanens Svigersøn) Pasjá.

Verdenskrigen pustede til disse Gløder, det blev et Baal, og Armenien, det fangne Kristenland, fik den fortærende Ild ind over sine ulykkelige Vange.

IX.
ARMENIEN OG VERDENSKRIGEN

1914—1918

Ruiner af Surp Zohak Klostret nær ved Byen Van. Udenom
ses det alvorfulde, strenge armeniske Landskab.
(Fra Forf.'s Artikel i Tidskr. „Frem“).

Den Skæbne, der ramte det armeniske Folk under Verdenskrigen, et uoverskueligt Masse-mord af mere end én Million, henved en Tredjedel af den hele Folkestamme, fuldkommen Ødelæggelse af Folkets Ejendom og Uddrivelse næsten til sidste Sjæl fra Hjemlandet i Sultanens Rige, er et saa usigeligt Afsnit i vor Menneskeheds Historie, at den udenforstaaende forfærdet maa spørge: Hvor kunde det dog ske?

Og dog var det kun det sidste og grueligste Optrin i et ulykkeligt Folks Livsdrama, et Folk, der havde den onde Lykke at slaa sine Bostader op midt i Hvirvlen mellem to Strømme i vor Klodes Historie.

Sammenstødkraften var denne Gang langt større, de ydre Midler langt mægtigere og de Sind, hvis onde Vilje sejrede, mere gennemdrevne af Vold, mere blottede for Menneskelighed, end det ellers har været Tilfældet.

Verdenskrigen, der spandt tre Fjerdedele af vor Jord ind i sine Ildmasker og i over 4 Aar stillede Livet udenfor Loven, fangede

og skjulte det lille, armeniske Folk og kastede det siden lemlæstet og blodløst fra sig. En umaadelig Dynge Lig mellem andre Dynger! Det var alt! — Var det alt? Men den uhyre Forbrydelse?

Da midt under de usigelige Skændsler i Armenien en højtddannet armenisk Kvinde spurgte en tysk Søofficer, hvad hans Fædreland engang ved Fredsslutningen vilde svare den civiliserede Verden paa dens Forfærdelse over disse Vildgerninger, der gik for sig for Øjnene af saa mange tyske Mennesker, gav Officeren dette ikke helt usande Svar:

„De skal ikke komme i ondt Lune ved at tænke paa det! Efter Fredsslutningen vil der være saa mange og saa nære Spørgsmaal at faa Rede paa, saa der ikke vil findes en Høne, der ryster sine Fjer for Armeniernes Skyld.“

Bruddet mellem den ungtyrkiske Komité og det armeniske Folks Ledere var fuldbyrdet allerede to Aar før, Europa indvikledes i den store Krig.

Tilstanden i de armeniske Omraader i Tyrkiet var stadig bleven slettere. Den onde Luft, som Nederlaget i Balkankrigen og Tabet af de europæiske Landsdele hvirvlede op i alle de muhammedanske Befolkningslag, forgiftede Forholdet til de tilbageblevne kristne Folk.

En mange Tusinde talrig Strøm af ruinerede, forbitrede tyrkiske Udvandrere fra Makedonien og Trakien drev ind over Lilleasien og Armenien, de saa i alle kristne deres Avindsmænd uden at vide eller agte paa, at armenisk værnepligtig Ungdom havde staaet paa deres Side i Krigen, og den regerende Klike, Ungtyrkerne, der nu søgte den sidste Udvej til at redde Magten ved, vist uden synderlig Sjælekamp, at opgive de store Friheds- og Retfærdighedsideal, der havde baaret deres Kamp, pustede til Hadets Ild.

De selv optog mer og mer de ledende Statstanker, Abd-ul-Hamid, deres Fjende, havde hyldet.

„Enheds og Fremskridts“-Klubberne, „Ittihâd we terakké“, blev til hede Reder for Utaalsomhed og tyrannisk Nationalisme.

Den eneste indre Hindring af Vægt for det ungtyrkiske Magtkomplot, den eneste overlegne Førerevne at brydes med,

var det armeniske Folks Ledere; alt som Stordrømmen drev Usurpatorkredsen frem, blev Hadet til Armenierne voksende.

Klosterindgang i tyrkisk Armenien. Armeniske Bønder er samlede om en Oksekærre, der har bragt Afgift til Munkene.

Thi Ungtyrkerne med deres religiøst kolde Sind havde kun ét fast Maal at arbejde paa: at gøre Riget tyrkisk, underordne

alle andre Folkeslag og udfylde „den store Mission“ at grunde et altyrkisk Khanat, naar Lykken kaldte, dybt inde i det kavkasiske og russiske Asien.

I den ledende Komité taaltes nu kun Tyrker; selv Valget af blot én eneste Araber blev afvist.

Den yaagnende Strid spejlede sig i Parlamentets Forhandlinger i Konstantinopel, hvor en voksende Modstand, ofte ført af de armeniske Deputerede, brød frem paa nationale og kulturelle Spørgsmaal.

I stigende Uro søgte den armeniske Ledelse efter Hjælp, og i Følelsen af hvad der gik for sig i Tyrkiet, lyttede de europæiske Kabinetter til de bange Klager. Især var Ruslands Politik helt ændret. Man søgte nu herfra at lindre de kristne Folks Stilling, krævede Reforme og ny Sikkerheder. England og Frankrig sluttede sig hertil i Utaalmodighed over ungtyrkisk underfundig Politik.

Disse Forhandlinger førte til, at Tyrkiet i Februar 1914 nødtes til at modtage to Generalinspektører, europæiske Officerer fra uinteresserede Lande, til at søge Lov og Sikkerhed opretholdt i de østlige Provinser. Men inden denne Bestemmelse kunde træde i Virksomhed og Officererne naa deres Poster (Oberst N. Hoff, norsk, til Van; Oberst Westenek, hollandsk, til Sivas), kastede Tyrkiet sig ind i Krigen, og Officererne blev tvungne til at vende om.

Denne aldrig gennemførte Reform fik dog vidtrækkende Følger. For at støtte Sagen og give alle fornødne Oplysninger udsendte Katholikos, Armeniens Kirkefyrste i Etjmiadzin, en Delegation under Førelse af den højtfortjente Patriot, den ægyptiske Armenier Boghos Nubar Pasjá til Stormagtsregeringerne.

Ungtyrkerne, der rasede mod denne nye Indblanding, som rejste en uformodet Dæmning paa deres Vej, truede Armenierne og lovede, at de skulde bøde blodigt derfor. De stævnedes Boghos Nubar, der var ægyptisk og ikke tyrkisk Undermaat, for en Krigsret og dømte den fraværende som *Højforræder* fra Ære, Liv og Gods.

Det er værdt at lægge Mærke til dette; thi med den ungtyrkiske Regerings Statsbegreb gav denne Dom Støtte til at

anse hele den armeniske Befolkning i Tyrkiet, *der maatte formodes at staa bag Ønsket om Reformen*, som højforræderisk — og derfor hjemfalden til Dødsstraf.

Medens Ungtyrkerne før Balkankrigen hældede til Vestmagterne og i Østrig-Ungarns Overgreb ved Anneksionen af Bosnien og Hertzegovina var komne i yderligere slet Stilling til Centralmagterne, Abd-ul-Hamids Venner, svang efterhaanden Stemningen om. Med de europæiske Rigsdeles Bortfald var al Politik dér ophørt, og i Stedet for var Magtviljen nu vendt mod Asien, og her spærrede den gamle Arvefjende, Rusland og bagved atter de store muhammedanske Magter England og Frankrig. Tyrkiets Sværdod pegede nu mod dem.

Som i indre, saaledes ogsaa i ydre Politik drejede Tyrkiet tilbage i Abd-ul-Hamids Spor.

Tyskland, der lydhør forstod Vendingen i de ungtyrkiske Sind, greb Lejligheden til at støtte Tyrkiet i dets Kamp mod Ruslands Krav om europæisk Kontrol med de armeniske Tilstande og ved sit Mæglingsforslag, Generalinspektører under tyrkisk Højhed, mente man fra tysk Side baade at have hjulpet Armenierne og Ungtyrkerne — og sig selv.

I alle Fald var det et af Tegnene paa den kommende Kampalliance mellem Tysk og Tyrk. En tysk Militærkommission under Liman von Sanders var allerede bleven indbudt, og den tyske General v. d. Goltz forblev i sin store Stilling som Raadgiver for Generalstaben.

I de ledende armeniske Kredse begyndte man at ane, at der forestod Stormtider i Verden, og at en frygtelig Fare kunde true under et Sammenstød mellem Rusland og Tyrkiet med den halve Nation paa hver Side af de fjendtlige Grænser.

Det armeniske Forbunds, Dasjnaksutiuns, Raad samledes i Erzerum i August 1913. Man vedtog her at gøre alt for at forebygge Fredsbrud; men kom Krigen dog, vilde det armeniske Folk staa neutralt, og hvert Menneske maatte efter Statstilhørighed gøre sin bitre Pligt i Broderkamp mod hinanden:

Midt under selve Storkrigens Opblussen i Juli 1914 samledes atter en armenisk Kongres i Erzerum.

Den vedtog atter overfor Verden de samme Resolutioner som Aaret før og understregede som sit Raad til Tyrkiet, at dette burde bevare en streng Neutralitet. Ulykken vilde blive frygtelig, om Tyrkiet udvikledes i Kampene.

Ved Mødets Slutning ankom delegerede fra Konstantinopel fra „Enighed og Fremskridt“, det var Nadji og Hoas beg, fordums fortrolige Venner af Armeniens førende Mænd Vramean, Vartkes, Isjkan og Papazian.

De meddelte, at Tyrkiets Regering havde besluttet at erklære Rusland Krig, og man ønskede det armeniske Folks aabenlyse Medvirken for at berede Vejen for de tyrkiske Hære i Kavkasus; der skulde rejses et Oprør mod Rusland, dets Etapelinjer afskæres. Samtidig foregik forøvrigt lignende hemmelige Forhandlinger med visse Kredse fra Georgien for at opnaa det samme dør, men uden Følger.

Til Gengæld lovede Ungtyrkerne et autonomt Armenien efter en sejrrig Krig.

Intet Øjeblik vaklede Armenierne; de saa godt den Afgrund, der var ved at aabne sig for deres ulykkelige Folk, anede hvilken Hævn Tyrkerne kunde tage, hvis de fik Afslag, men at bryde med ældgamle Idealer, gaa imod Kristenhed, Lys og Fremtid, Arm i Arm med en grusom og upaalidelig Tyran som Tyrkiet, der aldrig havde bragt stort andet end Vold og Rædsel, var umuligt, sjælsødende. Endte Krigen med et tyrkisk Nederlag, havde Armenien for lange Tider ødelagt sin moralske Stilling i Verden, og sejrede Tysker og Tyrk, da vilde Armenien siden blive knækket som en brugt Giftpind.

Armeniernes Kongres afviste ubøjelet dette uhyggelige Forslag, vedtog en inderlig holdt Udtalelse mod Tyrkiets Deltagelse i Krigen, men lovede, hvis denne kom, loyalt at gøre sin Pligt mod Regeringen.

Med mørke Miner og truende Ord forlod Ungtyrkerne Erzerum. — Det var ikke lykkedes at snigløbe Armenien, nu gjaldt det at sprænge det prisgivne Folk.

Endnu en Tid lang tøvede Tyrkiet under Østrigs Nederlag i Galizien og Tysklands Tilbagetog fra Paris for saa endelig

at lade sig daare af det blændende Luftkastel: et Stortyrkil! De tyske Linjeskibe „Goeben“ og „Breslau“s Ankomst til Konstantinopel og Overgang til tyrkisk Flag fik Modstanden mod Krigen til at forstumme; tysk Tryk drev Handling frem, og uden Krigserklæring med en barbarisk Kanonade mod de aabne, russiske Byer ved Sortehavet kastede Tyrkiet sig ind i Verdensbranden, 1. November 1914.

Det armeniske Folks Ødelæggelse er tidligt gaaet ind i den eventyrlig-forbryderiske Plan, som Tyrkiets Førere, Folk som Storveziren Saïd Halim, pasjæerne Enver, Djevdet og Djemal og det for alle tænkende Hoved, Indenrigsministeren Tala'at beg havde opridset.

Der er sikkert kæmpet indbyrdes om, hvorledes dette skulde ske, hvor dybt man skulde rodhugge Folket. Adskillige af de ledende Mænd har gyst tilbage baade for det politiske og det moralske Ansvar, selv Djemal pasjå, én af det senere Triumvirat og Syriens Dictator under Krigen, stred imod den blodige Udryddelse af det gamle Kristenfolk, Sjeik-ul-Islam ogsaa; men de overdøvedes efterhaanden af Ulvehylet i den febevilde Lejr af Stortyrker — og de „lod ske“.

Dette Folkemord skulde gøres grundigt, ikke et Lapværk som for tyve Aar tilbage. „Jeg vil ikke se én af dette forbandede Folk i Tyrkiet efter Krigen“, havde Tala'at sagt til et af sine Redskaber. Det hele skulde gøres saa hastigt, saa sikkert og saa maskeret, at der udefra intet kunde ske, før alt var fuldbyrdet, ja selve Ofret, det armeniske Folks Masse, skulde svæve i Uklarhed om, hvad der skete nogle Snese Mil borte.

Det var „en teknisk Opgave“ af stor Vægt og Finhed, de ungtyrkiske Menneskeslagtere gik i Gang med.

Paa tyrkisk Grund boede ved Verdenskrigens Begyndelse næsten 2 Millioner Armeniere, deraf vel 1.200.000 i de østlige Vilayer, over 200.000 i Kilikien, en lignende Mængde i og ved Konstantinopel, og Resten, henved 400.000, var spredt om i Riget fra Marmorhavet til Jerusalem, fra Sortehavet til Bagdad.

Der maatte bruges Fremgangsmaader, som gav et vældigt Dødsresultat, det maatte fremskaffes under et vist Skin af Ret, og Mordredskabet maatte være rede, naar Slaget skulde falde.

Armenierfolkets Oprivelse var kun en Mærkepæl, men en vigtig, frem mod det straalende Maal, et mægtigt, uafhængigt turko-altaisk Rige fra Bosporos til Samarkand og Bukhara. Armenierne sad som en Pind i Hjulet paa denne Triumfvogn, og selv om Krigen skulde ende med et Nederlag, var Bortryddelsen af det armeniske Folk det eneste, som kunde skaane Riget for Tabet af de østlige Landsdele, hvor den islamitiske Befolkning knap udgjorde to Millioner, maaske ikke stort over halvanden.

Den ungtyrkiske Regering brugte den Tid, hvor Landet endnu stod udenfor Krigen, til at opsigte *Kapitulationerne*, de Traktater, der i Aarhundreder havde givet alle europæiske Stater Ret til gennem deres Legationer at værne egne Undersaatter og de mange kristne, der i Tidernes Løb havde søgt Asylret bag de fremmedes Porte for at fritages fra det barbariske, lunefulde Straffevæsen. Kapitulationerne havde givet de europæiske Legationer en magtfuld Stilling, der ikke altid brugtes retfærdigt eller taktfuldt, men følte som en Nødvendighed.

Tyskland, der haabede at vinde Tyrkiet som Kampfælle, Rusland og Vestmagterne, der frygtede for at gøre noget Skridt, der kunde føre hertil, fandt sig uden kraftig Protest i denne retsløse Handling.

Tyrkiet havde derved friet sig for en Umyndighed og kunde nu uden videre afvise al Indblanding i sine indre Forhold.

Næppe var Mobiliseringen begyndt, før den store Plan sattes i Værk. Østanatoliens *Sikring* var første Skridt.

De Gendarmkorps, der oversvømmede de armeniske Provinser var med Hensigt udvalgte af Mandskabet fra de tabte europæiske Landsdele, det var forbitrede og kristenfjendske Sind, fulde af Attraa efter at bruge deres Magt mod et kuet Kristenfolk som Armenierne.

Af alt Slags sammenløbet Rak og af de fra Fængslerne løsslupne Røvere formedes smaa Friskarer, der stilledes under Kommando af de ungtyrkiske Klubber.

Det var de siden hen ildekendte *Tjeta'er*.

Af hele den stedlige muhammedanske Befolkning, der endnu ikke var indkaldt, oprettedes en Landstorm, til hvilken der uddeltes Vaaben; men ikke én kristen toges med i Listerne, skønt det var ulovligt.

Saadan forberedtes Morderskaren.

Abd-ul-Hamids Kurder kunde man ikke helt stole paa. Siden Konstitutionen og Tilløbet til at føre Lov og Ret ind, var Kurderne fornærmede og oprørsk stemte; de underholdt Forbindelser med russiske Militærmagter, fik Pengemidler og Vaaben derfra og havde givet Anledning til Uro og blodige Kampe.

Ved Krigens Udbrud søgtes Forsoning i højere Statsøjemed, og man lod Kurderne forstaa, at Sultanen nu var sindet som den gamle, og at han ikke mere vilde holde sin Haand over de vantro. Islam skulde atter være Herre i sit eget Hus.

Af de mere paalidelige Stammer oprettedes *qassab-taburi*, Bøddelafdelingen, en for kurdisk Tanke smigrende Benævnelse for de særlig dygtige Manddrabere. De stilledes under tyrkiske Officerer.

For at sikre sig mod de mere fremragende blandt Armenierne, dem der kunde tænke og tale saa det hørtes, arresteredes mangfoldige oplyste og betydelige Mænd; ved pinlige Forhør søgte man at fravriste Bekendelser om Spioneri og Vaabenoplæg, saa forgæves det end var.

Over det hele Omraade gik de rumeliske Gendarmer igang med at endevende de kristnes Huse og Personer for Vaaben paa voldsom og saarende Maade. Der fandtes kun saadanne Vaaben, som Ungtyrkerne selv havde ladet sælge til Armenierne i Venskabets Dage, ingen russiske; men dog slæbtes de ulykkelige i Fængsel under stor Staahej.

Naar Armenierne protesterede hos deres tidligere Venner, trak disse paa Skuldrene og sagde, at det tjente de kristne bedre at frigøre sig for al Mistanke og alle mistænkte.

Skønt det var mod Forfatningen, indkaldtes efterhaanden alt kristent Mandskab fra 20—43 Aar gamle, ja senere fra 18—48; efter Loven kunde kun de under 27 Aar indkaldes.

Da Armenierne klagede til „Vennerne“ herover, svarede de, at det var fordelagtigt; jo flere Armeniere under Vaaben, des større Sikkerhed for de hjemmeblevne Kvinder og Børn, Befolkningens Mistanke afledtes derved.

De indkaldte Armeniere fik ingen Vaaben, de blev førte til Vejarbejde.

De allerede indkaldte armeniske Soldater i Linjen fjernedes efterhaanden, afvæbnedes og sendtes til Jordarbejde bag Fronterne. Dog stoppede dette, da høje tyrkiske militære forbød det; de ønskede stærkt at beholde deres armeniske Soldater. Endnu i Februar 1915 maatte selve Enver pasja som øverste Feltherre offentlig rose de armeniske Soldater og til Patriarken udtrykke sin Tak.

Men man havde naaet at kaste den Skygge over Armenierne, som man ønskede, og gjort dem mistænkte i de tyrkiske Kammeraters Øjne, hvad der fik Udslag i morderiske Overfald paa de kristne ved mindste, urimeligste Anledning. Derved gjorde man Tilstanden utaaelig og drev til Desertationer blandt de kristne Soldater i stor Udstrækning, og disse brugtes atter som Anklage i Dødsraabet mod Armenierne.

De ikke tjenestedygtige — og mange Kvinder ogsaa — sledes op paa grusom Maade som „Lastdyr“. De maatte bære tunge Byrder over Bjærgene. Alene mellem Musj og Erzerum segnede 3000 under Arbejdet.

Den 21. November 1914 erklærede Sjeik-ul-Islam under stor Højtidelighed „den hellige Krig“ — Djihad — „Pligten til at dræbe alle kristne, der ikke vilde bøje sig for Islam“.

Det var et af tysk Iver fremdrevet Forsøg paa at hidse Afrikas og Indiens Muhammedanere til Oprør mod deres kristne Overherrer.

Men det fik kun Betydning som en endnu hadefuldere Stilling til Tyrkiets indespærrede kristne. Allerede i Januar 1915 lød der hist og her i Lilleasien Skrig om at nedhugge Armenierne.

Intet af alt, hvad det armeniske Folk gjorde for at overbevise den tyrkiske Regering om sin fuldkomne Lydighed, hjalp. Det hjalp ikke, at det unge Mandskab blødte og døde i de tyrkiske Rækker i Kampene mod Rusland. Det hjalp intet, hvad dets Førere forsikrede, hvad Patriarkatet besvor. Det nyttede intet, hvilke Gaver Armenierne bragte: Opretelse af Ambulancer, Hospitaler, intet Offer, intet Stormod fra enkelte Personligheder for at mægle, hjælpe, tale tilrette under de bitre Konflikter ved brutale Rekvisitioner i Landsbyerne; thi intet kunde hindre blot for én Dag den rullende

Dødsvogn, den var sat i Bevægelse af Kræfter, som laa langt udenfor og bagved alt, hvad det fangne Folk foretog sig.

Forhen var det „Paladset“, som ejede den udøvende Magt; nu virkede dets Stedfortræder, Partiet „Enighed og Fremskridt“. Bag hver høj Embedsmand stod en Udsending herfra, hver større Handling overvaagedes af denne Magtrings Agenter.

Armeniermordet iværksattes af dem.

Imellem den store Dyng af fundne Dokumenter, Breve og hemmelige Cifferordrer, er der Beviser paa, at Beslutningen om at „fortynde“ Armeniens kristne Befolkning stammer fra før Krigen; men selve „den geniale Idé“ at udføre Planen som en *militær Foranstaltning*, en Deportation af et upaalideligt Folkeelement fra Krigsskuepladsens Nærhed, er opstaaet under Krigen. Det gik under Verdenskrigen for sig rundt om ved de europæiske Fronter, at visse Egnes Befolkning, baade for dens egen Skyld og for Krigsførelsens, bortsendtes og samledes i Koncentrationslejre dybere inde i Landet. — Det var dette, Tyrkerne med brav Mands Mine udførte overfor sine armeniske Medborgere, og ingen kunde i første Øjeblik fordømme eller hindre „denne krigsnødvendige Handling“.

Enver pasjá lod som Krigsminister Offentligheden tilflyde den Meddelelse, at Generalstaben ansaa det som nødvendigt fra visse Afsnit af Fronten mod Rusland at fjerne mistænkelige og upaalidelige Personer og bosætte dem foreløbig paa sikre Steder.

Men under denne Maske af Løgn glødede Sandheden: Mordplanen.

Et Brev af 18. Februar 1915 fra et Medlem af Centralkomitéen, faa Maaneder før Rædslernes Udbrud, bringer Vidnesbyrd om den sande Hensigt. Det er stilet til Komitéens Agent, den blodig kendte Djemål beg i Adana, senere i Aleppo. Det lyder i Oversættelse fra tyrkisk saadan:

18. Februar 1915.

Efter Ordre af ansvarlig Myndighed.

Til Djemål beg, Delegeret i Adana!

Den eneste Kraft, der er i Stand til at hindre „Ittihâd we terakki“ (Enighed og Fremskridt) i at lede Tyrkiet, er det armeniske

Folk. Af Nyheder, som disse sidste Dage er kommen fra Kairo, fremgaar det, at „det armeniske Forbund“ forbereder et afgørende Angreb paa vor Kreds (Ungtyrkerne).

Naar vi nøjagtig undersøger alle tidligere historiske Forhold, kan vi se, at alle Storme paa vore patriotiske Anstregelsers Vej er fremkomne som Resultat af Urofrø, saaede af Armenierne.

Doctor Nazim beg (et ivrigt Medlem af Komitéen), skriver, at var det ikke for Armeniernes Skyld, vilde jeg med et lille Tegn fra „Ittihâd we terakki“ sætte hele Tyrkiet i Stand til at gøre, hvad man ønskede.

Komitéen har besluttet at befri Fædrelandet fra denne forbandede Races Herskesyge og paa sine patriotiske Skuldre tage Ansvar for den Skam, som vil falde paa osmannisk Historie af den Grund.

Komitéen, der er ude af Stand til at glemme Ydmygelsen og de bitre Tildragelser (Balkankrigen) i Fortiden, er fuld af Oprejsningstanker og sikker paa sin Fremtid (d. v. s. vis paa Tysklands og Tyrkiets Sejr), har besluttet sig til at udrydde alle Armeniere, der bor i Tyrkiet, uden at lade en levende Sjæl slippe, og har derfor givet Regeringen stor Fuldmagt.

Regeringen vil give Vali'er og Hærens Førere de nødvendige Vink om Ordningen af Massakrerne.

Alle Udsendinge fra „Ittihâd we terakki“, overalt hvor de er i Virksomhed, vil arbejde for Iværksættelsen af denne Plan. Man vil ikke taale, at én Armenier finder Hjælp eller Beskyttelse.

Alt, hvad der efterlades af Ejendele, vil foreløbig blive konfiskeret af Regeringen paa den Maade, som den synes bedst, og vil blive taget i Forvaring for senere at sælges til Gavn for Udbredelsen af vor Komités Organisation og i patriotisk Øjemed. . . .

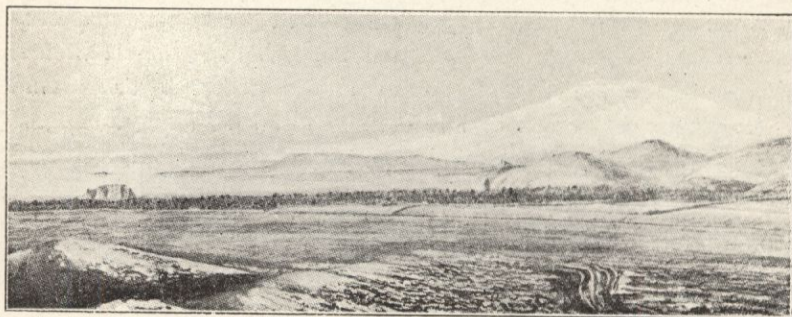
Det afgørende Angreb, Armenierne fra Kairo tilsigtede, kan kun betyde den Beslutning, man under Balkankrigen dør tog: at søge det armeniske Folks Tilværelse sikret, hvad der siden førte til Reformen om Generalinspektører i Landet.

Hensigten var, at Armenierne skulde fremstilles som et Folk af lurende Forrædere, der havde forberedt et frygteligt Anslag for at falde Tyrkiets Hære i Ryggen.

Tysklands Gesandt i Tyrkiet, Friherre von Wangenheim, har siden erklæret, at der maaske kun var én eneste Sag, som Armenierne og Ungtyrkerne var enige om, og det var, at efter

Abd-ul-Hamids Fald tænkte Armenierne ikke mere paa Oprør og ejede slet ingen Organisation dertil.

Og dog var det denne løgnagtige Anklage, Tyrkiets Herrer greb til. De beskyldte aabent Armenierne for et stort og vidt udbredt Oprørsforsøg, lod først fortroligt meddele i Berlin, siden forkynde i Verden, at armeniske Bander i Ryggen paa den tyrkiske Hær havde myrdet den hele muhammedanske Befolkning mellem Van og den persiske Grænse — henimod 180.000!! — og gjort Oprør mod Myndighederne i Van.

Eggen ved Van og Borgklippen i Staden.

Der var virkelig Oprør i Van; men dets Oprindelse var bittert Nødværge. Vali her var Djevdet pasjá, Svoger til Enver, selv en grum Fjende af Armenierne og en blodig Voldsherre. Det var ham, der havde oprevet den kristne Befolkning ved et tyrkisk Indhug i Nordpersien omkring Urmia Søen. Vendt tilbage fra denne Færd kaldte han under Venskabs Maske de to mest fremragende Armeniere i Van, Vramian og Isjkhan til sig og lod dem kort efter myrde, hver for sig.

Forfærdede over alt dette forstod Byens Armeniere, hvad Skæbne, der ventede dem; Flokke af Landsbyfolk, der var anfaldne af Gendarmer under raa Rekvisitioner til Hæren, hvor adskillige var dræbte, strømmede til Byen og forøgede dens Angst. Armenierne fik nu Ordre til at stille hele deres unge Mandskab til Hæren; men i Stedet for forskansede de sig i deres Kvarter og trodsede Valiens Bud om Overgivelse. I fire Uger forsvarede de sig i deres Huse mod de tyrkiske

Kanoner, indtil den russiske Armés Fremtrængen drev Djevdet paa Flugt og friede den kristne Befolkning. Ialt faldt 18 tyrkiske Soldater og vel 3 Gange det Tal af Armeniere. Hele den armeniske Befolkning fra Vansøen og til den russiske Grænse, ialt henved 200.000, flyede til Kavkasus, da den russiske Hær straks efter for en Tid lang drog tilbage mod nord. Tyrkerne tog Byen paany.

Det var dette skæbnetunge „Oprør i Van“, der jog Riget og Europa rundt. Dette var Armeniens Flankeangreb og de 180.000 Mord paa Muhammedanere! — Fire Ugers Værge af et indespærret Kvarter og 18 faldne Angribere!

Men Enver pasjá havde „advaret“, dengang han roste de armeniske Soldater overfor Patriarken: „Ved mindste Tegn paa Uro i de armeniske Egne vil jeg skride til drakoniske Forholdsregler!“

Tegnet var nu givet.

Den 22. April udbrød „Oprøret i Van“; den 25. April skred Regeringen til pludselige Massearrestationer ved Nat af alle mere fremragende Armeniere i Konstantinopel: Deputerede, Skribenter, Skolemænd, Bladledere, Læger, Jurister, Gejstlige, henved 300 ialt; senere lige saa mange til. Uden Forhør eller Dom sendtes de øjeblikkelig i Forvisning til Asien.

Tala'at, Indenrigsministeren, paa hvis Bud dette skete, erklærede, at det kun var en foreløbig Sikkerhedsforanstaltning og lovede, at de fleste hurtig vilde komme paa fri Fod. — *Otte* vendte efter udstandne Lidelser og Dødsangst tilbage! Ingen af de andre kom; de blev myrdede, mange paa grufuld Maade, dybt inde i Lilleasien.

Derved havde Tyrkerne skaaret Tungen ud paa det døds-viede Folk.

Der tøvedes endnu lidt i Uro for Storkrigens Gang. Men efter det tyske Gennembrud i Galizien i Maj og Russerhærens opløste Tilbagetog, var Sejrsfølelsen i Tyrkiet tryggere.

Den 27. Maj kom en provisorisk Lov om Forvisning af mistænkte Personer. Det var den Lov, efter hvilken et helt Folk blev oprevet.

Den 31. Maj meddelte Krigsministeriet, at man af militære Hensyn maatte lukke alle armeniske Skoler, forbyde alle

armeniske Blade og al privat Brevveksling paa armenisk — det gjaldt jo at afskære al indre Forbindelse i Folket — og desuden maatte man skride til at forvise ikke faa Familier fra „de oprørske Centrere“ ned til Mesopotamien.

„De ikke faa Familier“ var det hele armeniske Folk.

Man gik maalbevidst frem, begyndte lige bag den tyrkiske Front og skred rask frem over det hele armeniske Omraade.

Hvert Vilayet, en Strækning paa flere hundrede Kvadratmil, fik indrømmet sine Dage til at feje armenisk Liv ud. Paa mindre end 4 Uger var Ugerningen fuldbyrdet i Østanatolien, den kristne Befolkning jaget fra Hus og Hjem.

De ulykkelige Beboere fik i Reglen kun nogle Dage, ja ofte kun nogle Timer som Varsel. Faa eller ingen blev skaanede, hverken rige eller fattige, ikke Børn, ikke gamle, ikke syge, ikke Krøblinge. Kun Flugt under Livsfare var Redning.

Landsbyernes Befolkning dreves sammen paa bestemte Steder, og i store Karavaner førtes de bort. Alt, hvad de fordrevne ejede, fast og løst, Penge i Banken, Hjem og Kvæg, maatte efterlades. Det blev en uset Massekonfiskation. Naar man søger efter alle Motiver til dette Bloddrama, bør det ikke glemmes, at det fattige Skatkammer i det krigsførende Tyrki paa Vildmandsvis ranede for henved 1 Milliard Guldfrancs i Værdi fra det opløste armeniske Folk. Kun sjældent tillodes det de forviste at sælge og da som Paniksalg til Spotpriser. Hvor man tillod — det var langt fra overalt — at medtage egne eller lejede Oksevogne og Lastdyr, blev de atter faa Dage efter fratagne. Til Fods maatte alle gaa, bære smaa Børn og syge eller efterlade dem paa Vejene, hvor de blev dræbte.

Maalet for disse Tog, hed det, var Mesopotamiens nordlige Egne, det store, glødende Ørkenland med faa Oaser; men Maalet var „Intetheden“, som de hemmelige Befalinger lød. Der var intet gjort for at modtage denne umaadelige Indvandrerenskab, ingen blot rimelige Forsyninger af Føde, ingen Forberedelser for at huse, skaffe Vand, Renhed, Sundhed. Bønder, der medtog Hakker, Spader og Høstknive, fik dem revne fra sig.

Thi snart skinnede det igennem, at disse Mennesketog skulde forsvinde, som Sne, der smelter, som afrevne Blomster, der visner.

Mange Steder troede den kristne Befolkning paa Øvrighedens Forsikringer om, at alt skete for dens bedste. Troskyldigt

overlod de alt til Myndighederne, der højtideligt forseglede Huse og Varelagre, Værksteder, Kirker og Skoler, og i roligt Lune satte Familierne sig tilrette i Vogne eller Sadler, tog med sig det værdifuldeste, de kunde, og gav sig Rejsen i Vold, ledsagede „til Værn“ af Regeringens Gendarmer.

Faa Timer efter var Seglene flaaede af Dørene og Skarer af plyndrende tyrkisk Pøbel i Gang med at rydde væk, hvad der var at tage, Tæpper, Kogekar, Bohave, Billeder, alt.

Dødstogens Veje gennem Armeniens Bjerge. (Af Armin Wegners, et Øjenvidnes Samling).

Hurtig efter Udfærden ændredes Vagtmandskabets kolde Ro til brutal Vold, Vogne og Kostbarheder toges fra de ulykkelige. Man spottede, slog, flaaede i de værnløse, langt overvejende Kvinder, Børn og ældre Mænd; men snart dreves Mænd og større Drengbørn tilside, bandtes og dræbtes, saa Kvinderne hørte Geværsalverne. De forfærdede, fortvivlede Kvinder og Børn dreves fremad, eller segnede af Træthed og Kval.

Fra Juni til August i Rædselsaaret 1915 gik Dødstogene ad Bjærgstier og Kratveje. De var Maaneder undervejs i den brændende Sol, langs træløse Veje, usselt ernærede eller slet

ikke, ofte af beregnet Grusomhed pinte til Raseri af Tørst; thi det forbødes at drikke ved Bække og Kilder.

Lidelserne steg til Vanvid og Selvmord. Mødrene kastede deres smaa langs Vejsiderne for snart efter selv at styrte.

Abd-ul-Halik beg. Vali i Bitlis, senere i Aleppo.

Hver Egn havde sin Skæbne, alt efter Stedet og de Vildmandssind, der raadede. Døden lurede paa alle, men i saare forskellig Skikkelse. Bander af Tjeta'er eller Kurder førtes ved aftalte Steder paa dem som Rovdyr, plyndrede, skændede de unge Kvinder, slog og mishandlede og myrdede efter Lyst.

Armeniens og Kurdistans Bjærgstier plettedes af henraadnende Lig. Visse Steder, som i Palandokénbjærgene nær Erzerum, ved Mesrée nær Eufrats Knæ, er armeniske Golgathaer med Tusinder af dræbte.

I visse skumle Egne nøjedes Herrefolket ikke med at udjage de armeniske Indbyggere, de nænnede ikke at undvære Spænding og Lystfølelse ved at dræbe. I Nisibin myrdedes alle kristne, ogsaa Syrerne; i Bitlis lod Valien, Abd-ul-Halik, et Umenneske, der siden udførte de frygtelige Armeniermassakrer i Mesopotamien, alle kristne ødelægge under

Deportationstoget gør Ophold i en By. (Af Armin Wegners Samling).

et afsindigt Myrderi (1. Juli); i Musj fulgte snart efter et lignende (10. Juli), og det samme skete i Malatîa den 15. Juli. De sidste 900 flygtede og opsporede Stakler blev druknede i Tigris.

Overhovedet fejredes her i det gamle armeniske Land Dødsorgierne i deres fulde Vildskab. Det var her især, at armenisk Liv skulde rykkes op med Røde. Hvad der undslap fra Morderfanget, søgtes siden med grum Iver opjaget, og Døden var den indfangne vis, om han hørte hjemme i Armeniens Vuggeland.

De svage Hensyn, den tyrkiske Regering i Begyndelsen af Deportationstiden tog for at redde et vist Skin, svandt efterhaanden bort. „De militære Foranstaltninger“s Slør opgaves; man gik over til almindelig Udryddelse over det hele Rige.

Det Jammerskrig, der steg fra Rædslernes Egne, slog mat og dødt mod Europas egne Krigsraab og Kanonlarm. Ingen Efterretninger af Vægt og Klarhed naaede frem, før det var sket, som skulde ske.

Uden Ophold vandrede og vandrede Menneskeskarerne ned mod Ørknerne i Nordmesopotamien. Mord og Sult og Tørst og Sygdom flaaede i dem, Ran af Børn og unge Kvinder hullede dem ud. Paa egnede Steder holdtes Udsalg af unge Piger og Enker. Egnens Muhammedanere strømmede til og købte af Gendarmerne; 20 piastre (3 Kr.) var Prisen paa en uberørt Pige, 5 piastre (75 Øre) for en voldtagen! Mødrenes Jamren, de unges Skrig dæmpedes med Hug og Slag. Børn toges for intet eller bortgaves af de fortvivlede Mødre eller nære.

Kun skyggeagtige, lasede eller nøgne Flokke naaede ned til elendige Baraklejlre nær arabiske Smaabyer, hvor atter Nød, Smuds, Sygdom og Skændsel hakkede dem tildøde, medens Egnens Banditter og gridske Hyrder og Bønder plyndrede, slog og haanede de forkomne.

Man har gjort nogle Stikprøver, og det har vist sig, at omkring en Femtedel af Mennesketogene naaede frem igennem Østanatolien; de fire Femtedele blev paa Vejen.

Der er Træk af Lidelser saa skærende umenneskelige, at kun den hele vilde Baggrund, Sjælenes Tusmørke, gør dem trolige.

Trods al tyrkisk Forsigtighed, Forsøget paa at skjule Mord og Skændsler for europæiske Øjne, blev det umuligt. Et saadant Helvede over flere Tusinde Kvadratomile maatte sanses af mange, det ikke var bestemt for.

Det vrimler nu med Beretninger, næsten ulæselige i deres Gru — Øjenvidner, Lidelsesfæller undslupne gennem et Under, sjælssyge, gruopfyldte Muhammedanere, europæiske Mænd og Kvinder, Arbejdere, Missionærer af neutrale Nationer, tyske Skolemænd, Ingeniører, Officerer, hjærtevarme Mennesker. Ogsaa Danmark har haft flere Øjenvidner derinde. *Karen Jeppe*, nu Folkenes Forbunds og de danske Armeniervenners Udsending i Aleppo, var tilstede under Rædslerne i Urfa, hvor hun havde virket i Barmhjærtighedsarbejde paa 12te Aar. Hun saa med sine egne Øjne disse forfærdelige Tog af fuldkommen nøgne, støvede Benrade med hængende Kæber og hule Øjne, éngang Kvinder, Hustruer og Mødre; hun saa dem rave frem eller som Dyr krybe paa alle fire.

Hun saa dem gale af Tørst og Sult; hun saa dem dø som forvredent, skrækkeligt Kryb rundt i de skidne Gyder.

Hun saa tyrkisk Gadeungdom gribe de sammenfaldne smaa kristne Dreng og med Hug og Hujen løbe dem ihjel, ikke slippe dem, før deres Hjærter brast i den vilde Leg gennem Gaderne.

Der var gode, blødhjærtede Kvinder, som var gaaet ud ene for at hjælpe og opdrage kristne Børn, som maatte se dem, de havde værnet og hæget om, jagede i Døden, levende brændte. Det skete mere end én Gang, at tyrkisk Øvrighed drev Skarer af Børn sammen og indebrændte dem.

En af Lægerne ved Bagdadbanen har truffet Flokke af kristne Kvindersplitternøgne ved en Brønd i Mardin,

hvorhen tiloversblevne af et Dødstog var drevne. De ulykkelige Kvinder, fortæller Lægen, skjulte deres Kønssdele med grønne Kviste, som de holdt med den ene Haand af Angst for, at de skulde glide ned. Den muhammedanske Gadeungdom jog efter dem og slog dem med Kæppe over Hænderne for at faa dem til at slippe og skreg i Haan — Hul! hul! ermeni! De arme Kvinder løb som tossede frem og tilbage og bad og jamrede: Giv os Gift, giv os Gift! vi vil ikke andet!

Undervejs ihjelpinte Armeniere. (Af Armin Wegners Samling).

I Juli tømtes Kilikien og Kystlandet nord for Syrien for sin armeniske Befolkning, — og endelig i August begyndte Uddrivningen fra det vestlige og indre Lilleasien. Alene Konstantinopel og Smyrna skaanedes. Sidste By dog kun ved tysk militær Indgriben.

Fra Konstantinopel udjoges og deporteredes dog, d. v. s. dræbtes, alle de, der var fødte i Lilleasien og ikke formaaede at gemme sig. Det var mange Tusinde, som maatte følge deres Nation ud i en jammerlig Død.

Medens de halvville Nomadefolk i øst havde myrdet,

plyndret og gjort Menneskerov i de udvistes Tog, baaret sig ad som de lystede med disse af Allah forbandede, gik det noget anderledes i vest.

Her i de mere fredsommelige Bondeegne, hvor Jernbaner og Landeveje af taalelig Art findes, hvor alle Livsvilkaar er mildere og Sindene mindre voldsomme, naaede de ulykkelige ofte med Ejendele og selv Vogne og Trækdyr frelste og i taalelig Stand til Nordsyrien.

Borgen i Aleppo.

Dette Lands Diktator, Djemâl pasjá, der ledede Felttoget paa Sydfronten mod Storbritannien, var ingen Ven af de store Myrderier. Han lod Armenierne i Tusindvis bosætte sig nær Aleppo, ved Hama og Homs, ja gav mange Lov til at rejse sydligere. Han hjalp store Kolonier tilrette ved Eufratfloden, i Ras ul Aïn, i Bâb, i Meskené helt ned mod Hovedsamlingsstedet og Administrationen for Deportationerne, Dér es Zor.

Der opstod en lille armenisk Verden af Købmænd, Haandværkere, Gartnere og Arbejdere i dette paa Mandskraft udsugede Land og en trang, men mulig

Tilværelse naaedes. Mange havde Pengemidler eller Kredit. Der byggedes Kaserne, Hospitaler, Brønde og plantedes af Armenierne paa Djemâl pasjás Bestilling.

Men dette var ikke „Komitéen“s Mening. Tala'ats Øje søgte, og han vaagede over, at intet levende armenisk skulde slippe ud af hans Dødsgreb.

I Løbet af Sommeren blev de afvæbnede armeniske Soldater, der var ved Jord- og Vejarbejde, i Flokke ført til Kasernegaardene og til sidste Mand skudt, saa Gaardene sejlede i Blod. De faa tilbageblevne Linjesoldater fik samme Skæbne; de blev summarisk dømt og dræbte af deres tyrkiske Kammerater.

Armeniske Officerer, der var nogle, Ingeniører, Militærlæger afskedigedes, deporteredes og myrdedes. De syge paa Hospitalerne slæbtes ud og døde, frugtsommelige Mødre, diende smaa, alle uden Forskel, uden Ynk, dreves ud og i Døden.

Det, der viser denne afgrundsdybe Vilje til Ødelæggelse af Armenierfolket, er den ungtyrkiske Komités Optræden overfor de armeniske Børn. Hvad der her er gjort af djævelsk for „at hugge Træet om i Roden“ og ingen *Hævner* levne, som det aabent udtaltes, er et uhyggeligt Tegn paa menneskelig Fornedrelse.

Tusinder og atter Tusinder af Børn er dræbte, druknede, kastede bundne ned ad Klippeskrænter, halshuggede. Visse Steder surrede man fire og fire smaa Børn sammen, kaldte Okse slagtere og Garvere til og lod dem hugge Halsene over paa én Gang. Ofte slog de fejl i Skyndingen, og derved reddedes adskillige smaa senere, om end med gabende Saar.

Vor danske Børnehjemsforstanderinde Jenny Jensen, da i Mezrée, nu i Aleppo, kan bevidne det.

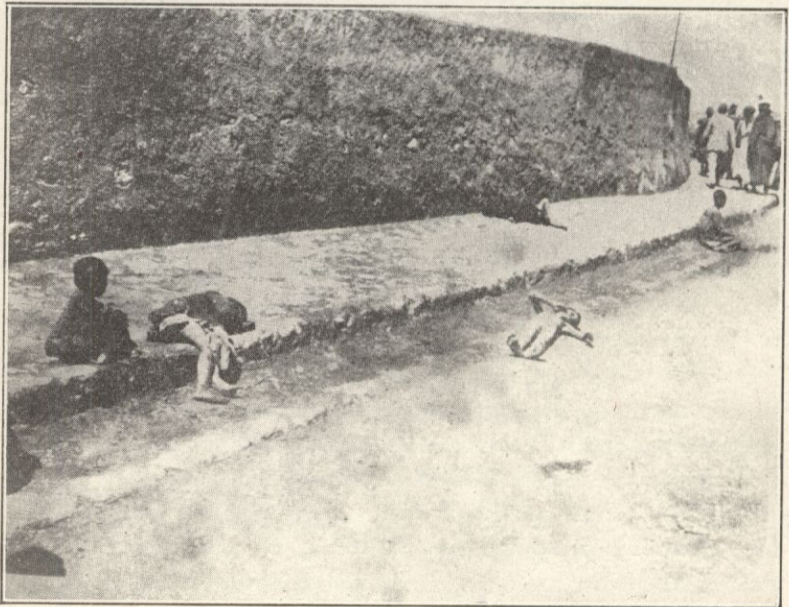
Store Mængder af smaa Børn sultedes regelmæssigt ihjel i Opsamlingshuse. Krigsretssag mod en saadan tyrkisk Englemager førtes efter Vaabenstilstanden i Aleppo.

Gennemgaaende fik efter Indenrigsministeriets Befaling kun Lov at leve, hvad der var under 5 Aar, da de kunde blive Tyrker uden Minde om Fortiden.

En patriotisk Bevægelse tog sig siden af forladte Kristenbørn for at pøde dem ind i Islams Træ. Den tyrkiske Forfatterinde Khalide Edebé Hanúm var førende her, Folket skulde forsvinde eller suges op til de sidste Draaber.

Hobe af myrdede Børn. (Af Armin Wegners Samling).

Forladte og døende Smaabørn under Deportationerne. (Af Armin Wegners Samling).

Den Maade, Tala'at holdt Mordviljen oppe, fremgaar af et Ciffertelegram, afsendt den 15. September 1915.

Til Politikontoret i Aleppo!

Det har tidligere været meddelt, at Regeringen paa Komitéens Ordre har besluttet fuldkomment at udrydde alle de Armeniere, der bor i Tyrkiet. De, som vil modsætte sig denne Befaling, kan ikke regnes for Regeringens Venner (d. v. s. er Landsforrædere). Uden Hensyn til Kvinder, Børn eller syge, hvor tungsindige end Ødelæggelsens Midler kan synes, uden at lytte til Følelser eller Samvittighed, der skal gøres Ende paa deres Tilværelse.

Indenrigsministeren
Tala'at.

تلغرافنامه

اسماء	ساعات	تاریخ	نوع ارسال	موضوع	تاریخ ارسال	کلاس	نومبر	مدرس

تلغرافنامه
موضوع: ...
تاریخ ارسال: ...
کلاس: ...
نومبر: ...
مدرس: ...

Ciffertelegrammet, oversat ovenfor.

Det kan synes pinligt at se, hvor tilsyneladende modstands- løst Armenierne lod sig jage til Slagtebænken. Dette er sik- kert det stærkeste Bevis paa, at intet Oprør var forberedt, ja ikke engang drømt. Den sløve Selvopgivelse, der syntes at binde Ofrene, maa forstaaes som almindelig Usikkerhed overfor den Lod, Voldstyret havde beredt de kristne; faa eller ingen troede straks paa den hele Gru; men dernæst var alt fra Mordringens Side saa vel forberedt, at alle Forsøg paa Modstand var som forgæves Spjætten af den fangne Fisk. Næsten al kraftig Manddom var forud fjernet, næsten alle Vaaben tagne og ethvert Tegn paa Selvværge var kun et

velkomment Oprørsforsøg og straffedes med øjeblikkelig Død og Skyden ind i Hoben, hvor Modstanden var almindelig. De tapres Hensyn til de forsagte, de forsagtes stakkels Haab om at bevæge Herrerne til Forbarmen ved Bønner, Jammer, Gaver — den fortvivlendes Haab om et Mirakkel, en Udvej, og endelig og vel ikke mindst laa denne Modstandsløshed i den østerlandske given sig hen i det uundgaaelige, som ogsaa Armenierne i nogen Grad er bøjede under for.

Dog var der Steder, hvor en væbnet og modig Befolkning døde under Modstand som i Urfa, eller reddede sig som de 5000, der forsvarede sig i Djebel Musabjærgene, nær Middelhavet ved Alexandrettebugten og reddedes af franske Krigsskibe. Men de overvældende mange faldt værgeløse i Mordernes Haand. Med sig fra Hajasdân (Armenien) og som dyreste og sidste Eje tog hver Husmoder en Stump Muld; med den i en Klud om Brystet døde mangfoldige.

Tilbud om Overgang til Islam, som mange af Staklerne i Dødsens Nød greb til, afvistes.

Regeringen lod haanligt kundgøre, at alle, der vilde gaa over til Muhammedanismen, kunde meddele det, naar de kom til Maalet for Forvisningen, — og dør naaede faa levende til; de, der kom, havde ingen at vende sig til om Omvendelse paa de vilde Dødsstepper.

Først paa et langt senere Trin af Ødelæggelsen greb Regeringen, ængstet af fremmed Tryk, den Udvej at tvinge Masseomvendelser igennem.

Ved Udgangen af 1915 var den armeniske Befolkning drevet ud af Hjemlandet og af Lilleasien, og utallige Lig opløstes langs Bjærgstier og i kratgroede Kløfter, eller flød ad Flodernes Strøm mod Havet.

Sammen med den store tog Molokh den lille *Det assyriske Folk*, den ejendommelige kristne Bjærgrace i Hekkiari, fejedes ogsaa ud i Landsflugt eller Død. De 5 tapre syriske Stammer jøges med Ild og Sværd ud af deres berømte Dale. Deres Kirkehøvding, Mar Sjimun, myrdedes, og Resterne af Folket naaede paa en skrækkelig Flugtvandring gennem Vestpersien ned bag de engelske Kanoner ved Khanekin og Hamadan og lejredes siden ved Bagdad.

Men endnu levede i Nordsyrien, langs Eufratfloden og i forskellige Ørkenlejre flere Hundrede Tusinde deporterede Armeniere.

Der tøvedes paany. En snigende, kroget Samvittighedsuro eller den syriske Diktators Uvilje mod Stormyrderier — eller maaske snarest Tvivl om Krigens sluttelige Udfald havde standset Mordersværdet en Tid.

Men det heldige Forsvar af Dardanellerne mod Englands og Frankrigs Angreb, Bulgariens Tilslutning til Tyrkiet og Tyskland, og Serbiens Underkuelse, alt gød Olje til den svin-dende Ild, og den sidste store Beslutning toges. De sammen-drevne Folkeskarer skulde tilintetgøres.

Overmodet svulmede.

Paa tysk Forslag søgtes et Hærkorps bragt paa Fode. „Jilderim“ (Lynet) skulde det hedde. Den senere navnkun-dige Genopretter af det asiatiske Tyrki, Mustafa Kemâl pasja, skulde føre det. Det skulde som et Tordenslag tværs gennem Syrien og Mesopotamien befri Bagdad, som den britiske Hær omsider havde erobret.

Tala'at forstod Øjeblikket og greb ind.

Inden dette Angreb skulde udføres, maatte Vejene ryddes, være fri for mulige Spioner og fjendske Sind, Etappetjenesten gøres sikker og derfor de mistænkte, Armenierne, skaffes af Vejen. — Arméen blev aldrig til Virkelighed; men Armenierne, Hundrede Tusinder blev dræbte, knuste som en indespærret Sværm af Jagtvildt.

En Pen kan ikke skildre, hvad der skete i Foraaret 1916 i disse Egne, der blev et Billede af Helvede.

Alle følsomme tyrkiske Embedsmænd fjernedes, Komitéens haarde Hænder kom til. Som Vali sendtes til Aleppo Menne-skeslagteren fra Bitlis, Abd-ul-Halik, og Væsner af pervers Drift som Abd-ul-Ahâd og Zeki beg blev hans Hjælper.

Om Abd-ul-Ahâd vides det, at han dansede af Glæde ved at læse Listerne over Armeniermyrderierne. Zeki beg kunde mere sig med at ride om i de for-vistes Lejre, gribe smaa Børn, svinge dem rundt i Luften og saa slippe dem, saa de slog sig fordærvet mod den haarde Jord. „Tro ikke“, raabte han, „at jeg har dræbt en uskyldig. Selv de nyfødte er skyldige, de bærer Spiren til Hævnen i sig“. Der var andre, der efterlignede ham.

Morderringen havde her at gøre med Armenierne fra mere udviklede Lag. Der var mangfoldige, som var vante til et værnet, lyst og højt Familieliv, til Velvære og daglig Skønhed. Der var Hundreder af Familier med europæisk Opdragelse, yngre, der var uddannede i engelske, tyske og franske Skoler, Mennesker med Kundskabstrang og Livskrav, og her var hele den sunde, flittige armeniske Borgerverden fra Lilleasiens Byer og endelig de forhuggede, splittede Rester af Armeniens Bønder. Alt og alle skulde dø.

Det var umuligt at skyde, drukne, skære alle ihjel. Naturen kaldtes til Hjælp.

Der blev givet Ordre til efterhaanden at drive Armenierne ud i Ørkenen ad Mossul til i større eller mindre Skarer. Ingen maatte komme østligere end Sjedidé paa Mossulvejen; forinden skulde de dø af Sult og Tørst. Ved Sjedidé skulde de muligt overlevende dræbes.

Ingen Bønfalden, ingen Trods hjalp. Kun faa købte Livet for voldsomme Pengesummer. Lejre, der ikke vilde bryde op med det gode, blev stukne i Brand og overdængede med Geværkugler, til alle i vild Forvirring flygtede ud og under Banden og Slag, samlede i Familier eller splittede førtes bort, ud paa disse forfærdelige Tørstevandringer langs Eufrats østlige Bred. De ulykkelige forstod snart, at det betød Døden.

Der fortælles en rørende, underlig Historie om et armenisk Barn, en ti-elleve Aars Dreng, der havde gravet sig ned i Sandet mellem Sebka og Hamam. Dette Barn kunde ikke tale, hans Tunge var skaaret af. Ved Miner lod han de Armeniere, der vandrede sydpaa, forstaa, at de skulde vende om, ellers var Døden dem vis. Først naar han havde bevæget dem dertil, gravede han sig paany ned i Sandet og ventede, til de næste Landsmænd kom.

I Intelli ved Taurusbjærgene og Egnene deromkring, hvor mange Tusinde Armeniere gjorde Tvangsarbejde ved Jernbanetunnellernes Gennembrydning, førtes først Kvinder og Børn bort; Mændene blev holdt tilbage under Løfte om senere, naar Arbejdet var færdigt, at faa Lov til at følge, hvad de ogsaa opnaaede; thi baade Kvinder, Børn og siden Mændene sendtes i Døden.

I Ras ul Aïn, hvor henved 20.000 Flygtninge levede, blev paa ganske kort Tid alt Liv slukket. Der lejedes Bander af

vilde Bjærgfolk, Tjetjener fra Kavkasus, der fik deres Pris for at dræbe. Hver Dag dreves Skarer paa flere Hundrede elendige afsted, de plyndredes paa Vejen og myrdedes endelig ude i den tavse Ørken.

I Smaabyerne Bâb, Meskené langs Euftrat, gik man frem paa samme Maade. Ingen Vold undlodes for at jage alle ud i Døden; tyfussyge blev bundne med Reb om Fødderne og halede ud af Husene. Øvrigheden udstedte Ordre om uden mindste Ansvar at bruge ethvert Middel for at drive de forviste bort fra alle beboede Steder.

I Kundskab om, at det var lykkedes en Del Armeniere at slippe bort til Damaskus og Jerusalem, telegraferede Tala'at beg:

„Skønt der burde vises den yderste Iver for at udrydde de noksom kendte Mennesker (det staaende Udtryk for Armenierne i Ciffertelegrammerne), erfarer vi, at disse bliver hjulpne bort til uheldige Steder. En saadan Overbærenhed er utilgivelig. Disse Menneskers Forvisningssteder er — Intetheden. Jeg raader Dem til at handle efter denne Tilrettevisning.

Tala'at.

Efter Myrderierne lignede Egnen ved Meskené en uhyre Slagmark, talløse dræbte Legemer og Sværme af Aadselgribbe. Tider igennem hvidnede Knokkeldyngerne her.

En af de faa Armeniere, der slap fra Morderne i Ras ul Aïn, Aram Andonian, fortæller gribende Ord om Stemningen i Dødslejrene, medens der ventes paa Udjagelsen, og ingen haaber mere.

„Forunderligt var det; selv den fortvivlede Tanke, at dette var Enden, den store Slutning paa alt, var ikke mægtig nok til at rive dem ud af denne Stivnen, hvori de var sunkne ned som i en Sump uden Bund. Men var det virkelig Mennesker under disse Telte?

Var det Mennesker, disse spøgelseagtige Væsner, der fortrak sig som i Krampe, besatte af dette uimodstaaelige Ønske om Fred, der fyldte os midt under Kval og Farer, i Fængsel og i Rædsel, i Smærter og Sygdom.

Alle var intet andet end levende Lig.

Der levede intet, slet intet i dette bevægelige Lin uden det, som er mere tragisk end Døden selv, Tanken om Døden.“

Endelig i April 1916 foregik det i Omfang frygteligste Myrderi. De langt over 100.000, der efterhaanden var drevne frem og samlede i store Ophobninger omkring Dêr es Zor, en dejlig Oase ved Euftrat, blev førte i Døden.

Det blev tilsidst dyrt at leje Mordere, saa mætte af at dræbe var de, især hvor det gjaldt plyndrede, nøgne og forkomne; der var ingen Fristelse, ingen „Spænding og Fryd“ ved det mere, det blev et besværligt og skiddent Haandværk.

Det tog vel to Maaneder at forvandle disse hundrede Tusind til Ligdynger. Hen paa Sommeren var der ikke flere at dræbe omkring Dêr es Zor.

Armenien var besejret, dets Folk Hobe af knuste Legemer og dette mer end totusindaarige Hjemland for en dygtig og viljefyldt Race laa stivnet og stumt med sine talløse Ruinhobe, sine Ødemarker, sine tomme, tavse Kirker og Klostre, udenfor Byerne kun svagt befolket af kurdiske Nomader og de faa tilbageblevne tyrkiske Bønder.

Til Forklaring paa det morderiske Sind og den hele umenneskelige Grumhed hos Armeniernes muhammedanske Landsmænd kan kun siges, at saadan vil det gaa, naar al Lov og Ret ophører, naar forbryderiske Sind har Magten, og Mennesker tror sig i ansvarsløs og straffri Stilling til at gøre, hvad deres Lyster kan udmale sig mod vaabenløse Modstandere.

Det kunde iagttages, hvordan Grusomhed og Mordlyst først efterhaanden steg op i den jævne islamitiske Befolkning. Længe vægrede den sig ved at tro, at det var Meningen at myrde og plyndre et helt Folk, hidtidige Arbejdsfæller, Hjælpere og Venner, ja, det skete enkelte Steder, at Tyrkerne ikke uden Modstand fandt sig i Armeniernes Forvisning.

Tala'ats Telegrammer maatte Gang paa Gang indprente Straffefrihed for al Vold og Uterlighed, og hans onde Skrivelser viser ogsaa den skændige Kamp mod den svage muhammedanske Samvittighed, der dog rejste sig i Gru ved det, der blev gjort mod Medmennesker, hvis Brøde man ikke rigtig forstod. Men efterhaanden — og ret hurtigt forøvrigt — under Højtryk af Krig og Løgn, af Frygt og genvakt Had til de kristne, groede Sindene op gennem det tynde Dække af Næstefølelse, og Uhyret hylede, Grusomheden slog ud som en sulten Tunge.

Efterretningen om hele denne Gru naaede omsider Europas store Almenhed hen paa Sommeren 1915.

Trods den Sum af egne Lidelser, af Frygt og Spænding, som Sindene var fangne i midt under Storkrigen, virkede de armeniske Rædsler som en mørkerød Flamme midt i en rygende Ildsvaade.

Men Tyrkiet var spærret ude fra Europa ved en Vold af Staal og Ild. Der var ingen Mulighed, selv om der havde været Vilje, til at hævne de døde eller hjælpe de lidende. Bøger og Skildringer vrimlede frem paa alle Sprog. Ententestaternes Ledere brød Staven over dette „unævnelige“ Tyrki. De udløste sig i stærke Ord og Løfter til det lemlæstede Folk. Naar Ret og Frihed med Ententemagterne sejrede, forkyndtes det, var Armeniens Frelse sikker. Armenierne opfordredes til fuldt og helt at stille sig paa Ententens Side og sende deres vaabenføre Manddom til Hærene som frivillige.

Man kan sige, at der fra 1916 var en uofficiel, men virkningsfuld Samarbejden mellem den armeniske Emigration i Europa og Ægypten og Ententemagterne.

Rundt om fra Europa, fra Indien, fra Kanada og Amerikas forenede Stater mødte flere Tusinde unge Armeniere. Paa Vestfronten, i den syriske Hær oprettedes armeniske Legioner. Det blev Grundlaget for Anerkendelsen af en selvstændig armenisk Stat.

Men Armeniens Lidelser blev først og fremmest til en flammende Anklage mod Tyskland.

Under det Højtryk af Had og Ildefølelse, der havde samlet sig i Europa mod Tyskland og dets hensynsløse Krigsførelse, faldt denne Skændsel i dets Forbundsfélles Land som et nyt Vidnesbyrd om tysk Opløsning af menneskelig Ære, Hunner-sindet! Thi man *vilde* ikke tvivle om, at Tyskland kunde have standset Myrderierne. Tyrkiet, hed det, var kun en Handske om Tysklands Haand. Denne Tankegang forkyndtes aabent i Vesteuropas og Ruslands Presse.

Det store Værk, som den engelske Statsmand og Ethnolog Lord James Bryce udgav om Myrderierne 1916: „The treatment of Armenians in the Ottoman Empire“, en Samling af Skildringer fra undslupne og Øjenvidner af mange Nationer

lod skinne igennem, at ikke blot tysk skammelig Ligeegyldighed, men direkte Meddelagtighed i Grumhederne maatte antages, som Motiver blev senere fra forskellig Side fremført, fejt Eftergivenhed for tyrkisk ond Vilje og desuden et hemmeligt Ønske om at skaffe sig en fjendtlig stemt Rival fra Haanden under Fremtidens Kamp om Orienten.

Krigsfangne tyrkiske Officerer styrkede denne Anklage for at rense deres eget Folk.

I Tyrkiet kaldtes Myrderierne Alaman Ta'alimi — tysk Eksercits!

En Flod af Skamskrifter gentog disse Anklager med „Beviser“, Fotografier, hvor tyske Officerer saas sammen med skumle tyrkiske Mordere.

Til alle disse vanærende Beskyldninger svarede den kejserlige tyske Regering med kølig eller forbitret Benægtelse, kaldte dem blot en Top paa alle de øvrige Krigsløgne om tysk Grumhed, og samtidig søgte man at forringe Indtrykket af Rædslerne, ja benægte dem eller gentage de tyrkiske Paa-stande om armenisk Folkerejsning og tyrkisk Selvforsvar.

Sandheden om Tysklands Stilling til Tyrkiet under Deportationer og Massakrer ligger nu saa temmelig aaben. Den tyske Republik har lukket sine Arkiver op, og Dr. Jhs. Lepsius har i en større Bog „Deutschland und Armenien“, 1914—18, offentliggjort alt af almen Interesse om denne pinlige Sag.

Det kan straks siges til Ære for vor noget falmede europæiske Selvagtelse, at den ærerørige Beskyldning mod et stort Folk, der kalder sig kristent, er urimelig og forfejlet. Der var *ingen Medskyld* i Handling, ingen kendt tysk har gjort sig skyldig i nogen Skam, tværtimod, en hel Del tyske Mænd og Kvinder har med svage Kræfter gjort deres bedste for at lindre og hjælpe, iblandt dem netop de usandfærdigt anklagede, og mangan Armenier kan takke tysk Handling for sin Frelse.

Den store Misforstaaelse i Europa, der saa Tysklands Medskyld i dets Herredømme over den tyrkiske Rigsstyrelse, var, at Tyskland i Virkeligheden, især i Krigens første Aar, havde saare liden Magt i Konstantinopel, udenfor rent militær-strategiske Sager maaske.

Tyrkiets Tilslutning til Centralmagterne ansaas i Berlin for en saa stor Vinding, at dette allerede dæmpede Lysten til aabenlyst at ville spille Overherre, og den fuldkomne Afmagt til at støtte Tyrkiet militært ligetil Vejen mellem Ungarn og Konstantinopel var brudt aaben hen paa Foraaret 1916, gjorde, at Tyrkiet, der maatte hjælpe sig selv, vandt en umaadelig Selvfølelse og ikke taalte Indblanding i indre Forhold. Hele den militære Styrke, Tyskland ejede i Tyrkiet indtil efter Bulgariens Tilslutning i Oktober 1915, var 75 Officerer og 150 menige!

Hertil kom, at den tyske Legation i Konstantinopel med Friherre von Wangenheim som Ambassadør under Massakrernes Begyndelse lod sig vildføre af „fortrolige“ tyrkiske Meddelelser om armenisk Forræderi og truende Oprør.

Den tyske Alménhed kendte kun de officielle tyrkiske Meddelelser med deres Fortielser og Løgne. Omverdenen var lukket. Pressen under Krigscensur. Det varede Maaneder, før Meddelelser ad anden Vej naaede tysk Offentlighed.

De tyrkiske Efterretninger over Generalkonsulatet i Genève kundgjorde endnu den 27. August 1915, efter at Deportationer og Myrderier som en Lavine var skredne over Armenien og Lilleasien, et højtideligt Dementi af alle onde Rygter og lod sige, at den hele armeniske Befolkning nød Myndighedernes Værn i fuldkommen Sikkerhed.

Vistnok varede det ikke længe, før Regeringen i Berlin vidste bedre Besked, dels ved Ciffertelegrammer fra Wangenheim, dels ad privat Vej gennem Svejts og særlig gennem Orientmissionens Formand, den berømte Armenierven, Dr. Jhs. Lepsius.

Æres kan det ikke, men vanskelig helt fordømmes, at Rigskansleren, den svage Bethman Hollweg, i denne svære Stilling overfor sin Forbundsfælle Tyrkiet midt i en frygtelig Krig paa Liv og Død valgte den lette Vej: med alle Midler at neddysse og skjule de sande Meddelelser til den tyske Offentlighed for ikke at ophidse den og diplomatisk søge at indvirke paa den forbryderiske Ven.

I denne Ordveksel med Tyrkerne sparede ikke paa Forestillinger i den stærkeste Form. Der krævedes Rimelighed,

Menneskelighed, Statsfornuft. Efterhaanden gled Tyskland over til mere alvorlige Indsigelser, talte om Ødelæggelse af Sejrens Resultater, Hindring for Krigens Førelse, ja, tog Til-løb til Trusler for den Skam, disse unødvendige, uforsvarlige Rædsler bragte over Forbundsfællerne, men alt forgæves!

Med Tavshed, Opsættelse, Udflugter, med de løgnagtige Paastande om armenisk Oprør og tvingende Nødværge eller højst med Beklagelser over bestemte Voldshandlinger svarede Tyrkerne, og omsider med hele Vægten af fornærmet, suve-ræn Ret til selv at regere indenfor egne Vægge, tilbagevistes alle tyske Forsøg, der ofte støttedes af den amerikanske Le-gation, hvis udmærkede Chef, Morgenthau, vidste at skaffe sig de sikreste Efterretninger fra Rædselsegnene.

Undertiden afnødte man Tala't beg Løfter om at skride ind mod Misbrug og Røverier, selvfølgelig uden at der skete den mindste Bedring, tværtimod; de tyske og amerikanske Henstillinger hidsede Blodkoblet til fordoblet Fart og Vold.

Det blev en ynkværdig Ordduel at følge, ydmygere og yd-mygere bar Tyskerne sig ad i Krav.

Først krævede de Ret og Billighed, Menneskelighed selv mod mistænkte, saa blot Skaansel, Barmhjærtighed for Kvin-der, for Børn, for syge, for fødende Mødre; alt var forgæves.

Da Tyskland omsider stod stærkere militært i Tyrkiet, var Ugerningerne for en væsentlig Del fuldbyrdede, Ar-meniens hele kristne Befolkning udjaget eller myrdet.

Den tyske Regering søgte ogsaa at hjælpe og sørge for de udvistes nødlidende Masser; men der *var* ingen Vej. I August 1915 havde Lepsius i Konstantinopel en Samtale med Even-tyreren, Krigsminister Enver pasja for at indvirke paa denne og faa Lov til at hjælpe de nødlidende.

Ministeren erklærede, at han rolig tog Ansvaret paa sig for, hvad der var hændet Armenierne. Hjælp til de uddrevne vilde kun Tyrkerne selv bringe, ellers kunde „de oprørske“ let faa den Tro, at andre kæmpede for dem og derfor holde ud i deres Trods mod Regeringens Vilje. (Det vilde sige mod at dø). Vilde Tyskerne hjælpe, kunde de overlade den tyr-kiske Regering Gaver og Penge. De skulde komme rette Sted hen.

Medens tyske Militærafdelinger naaede ned til Syrien og Palæstina, fuldbyrdedes med Krampehast de store Myrderier i Mesopotamien.

Det var maaske en Følge af stærke tyske Indsigelser her, at Morderingen hen i 1916 standsede sin Ugerning og lod de sidste glemte, gemte, splittede Rester af det knuste Folk vide, at det kunde faa Valget mellem Død eller Overgang til Islam. Det synes ogsaa, at Djemâl pasjá, Syriens Hersker,

En Audiens hos den tyrkiske Storvesir.

har virket for dette. Han var i allefald en hed Propagator for Islam blandt de ulykkelige. Adskillige Tusinder skreves over til Profeten ude i det hele Rige.

Enver pasjá udstedte en Hærbefaling, der krævede, at alle tiloversblevne Armeniere, der tjente i Hæren, skulde gaa over til Islam, foreløbig skifte Navne, senere omskæres. — Læger, Teknikere, Trænarbejdere, alle maatte lyde eller fly.

Hen i Juni 1917 var Kristennavnet forsvundet, Kirkerne lukkede, Skolerne tomme, alle Kirkens Tjenere dræbte eller bortjagne. Alle armeniske Navne slettede i Regeringens Lister.

Samtidig løj de højeste tyrkiske Herrer overfor den tyske Regering og sagde, at der intet var sket, og at de, der forsøgte paa Tvangsomvendelser, vilde blive straffede.

Ved „Loven af 1. August 1916“ forsvandt Armenierne som Nation i Tyrkiet. Politisk Tilværelse og kirkelig Uafhængighed ophævedes. Patriarkaterne i Sis og Aghtamar nedlagdes. Patriarken i Konstantinopel forflyttedes til Jerusalem. Baandet mellem Tyrkiets Armeniere og Etjmiadzin overskares.

Tyrkerne satte Gravstenen over Armenien.

Tysk Regerings *aandelige* Stilling til den hele Skændsel kan udtrykkes i to tyske Embedsmænds Ord. Den 16. Maj 1915 meddelte den tyske Konsul i Erzerum, Scheubner:

„Der er intet Oprør at frygte fra Armeniernes Side. Deportationerne er derfor grusomme og grundløse.“

Den 30. Juni 1916 skrev den tyske Gesandt i Konstantinopel, Grev Wolff Metternich, v. Wangenheim var død, til Rigskansleren:

„Komitéen forlanger Tilintetgørelsen af de sidste Rester af Armeniere, og Regeringen maa give efter. Af disse ulykkelige har Komitéens hungrige Ulve ikke stort at opnaa uden Tilfredsstillelsen af deres skrækkelige Forfølgelseslyst. Deres Jordejendomme er forlængst inddragne, og deres Formue er af en saakaldet Kommission likvideret, d. v. s. hvis en Armenier ejede et Hus, 100 £ værd, saa er det nu tilstaaet en Tyrk, Medlem eller Ven af Komitéen, for maaske 2 £. Fra Armenierne er der derfor ikke stort mere at tage. Hundekoblet bereder sig ogsaa derfor med Utaalmodighed paa det Øjeblik, hvor Grækenland under Ententens Tvang retter sine Vaaben mod Tyrkiet eller en af de forbundne. Nu er Grækerfolket Kulturelementet i Tyrkiet. Det vil saa blive tilintetgjort som det armeniske, hvis ikke ydre Indflydelser hindrer det.

„At fortyrke betyder at fordrive eller dræbe, tilintetgøre og voldelig tilegne sig andre Menneskers Besiddelse. Heri og i tom Eftersnakken af frisindede, franske Fraser be-
staar foreløbig Tyrkiets berømte Genfødelse.“

Tysklands „Indgriben“ reddede ikke Armenien under Verdenskrigen, saa lidt som Englands under Abd-ul-Hamids

Massakrer 20 Aar tidligere. Det er et uløseligt Spørgsmaal, om Tyskerne uden aabent Brud med Tyrkiet kunde have udrettet noget overfor denne blodige og graadige Desperation, og til et Brud med sin Forbundsfælle ejede Tyskland ikke fysisk og *endnu mindre* moralsk Styrke.

Sandheden er, at den Kraft og Vilje, Tyrkerne brugte for at myrde, var saa umaadelig meget større end den, Tyskerne brugte for at væрге, og derfor blev Armenierne myrdede.

Det blev Fremtiden forbeholdt at vise, hvad de sejrende Vestmagter og Amerika kunde ofre for dette deres Smærtensbarn, Armenien. Først da deres jammerlige Svigten blev historisk, bedømtes den tyske Skam mildere.

Krigen gik sin Gang. De russiske Hæres Angreb kastede Tyrkerne tilbage. Ved Sarykamysj nær Grænsen led Tyrkerne deres første alvorlige Nederlag. Medvirkende hertil var Afdelinger af russisk-armeniske frivillige, førte af Folkehelten Andranik og af tapre som Dro, Hamazasp og Keri.

Den forbitrede tyrkiske Hærinspektør svor overfor Erzerums armeniske Biskop, at det skulde hans Armeniere komme til at bøde for.

De russiske Armeniere havde med levende Deltagelse fulgt Stormgangen hos deres Landsmænd paa tyrkisk Grund. En Tid lang havde de delt deres Haab til Ungtyrkerne, set med Tillid imod lysere Tider; men førend Tyrkiets Armeniere selv, fortvivlede de overfor alt tyrkisk Herredømme.

Ved Krigens Udbrud flammede en Bevægelse frem for med alle lovlige Midler at gribe om denne Stund for at hjælpe til at fri deres Landsmænd fra det tyrkiske Herredømme, hvis Vold gav Genlyd i Sindene hinsides Grænsen.

De unge Mænd strømmede til Fanerne — ialt stod 150.000 Armeniere i den russiske Hær — tilbød de russiske militære Myndigheder deres Tjeneste, og med russisk Samtykke dannedes der her som ved mange europæiske Hære fri Afdelinger under egne Førere, men fast indledede i den hele statslige Hærordning, en fuldkommen lovlig Vej at byde sine Kræfter til. Disse Friskarer gav ikke ringe Hjælp under Felttoget i det armeniske Højland.

Uden al Logik og Retfærdighed saa de tyrkiske Militæredere paa disse frie Afdelinger med isprængte tyrkiske Armeniere som armeniske Oprørsskarer, og østerlandske i Tankegang rugede de paa Hævn og gjorde det værnløse, uskyldige armeniske Bondefolk i tyrkisk Omraade ansvarlig for hver Vanskelighed, hvert Drilleri, de armeniske Friskarer voldte dem.

Ogsaa denne Draabe brugtes i det Giftbæger, der beredtes Armenierne i Tyrkiet.

Vans Undsætning og hastige Rømning af den russiske Hær, der fik hele den kristne Befolkning i Grænselandet til at flygte til Kaukasus, fyldte Foraaret 1915.

Medens Deportationer og Massakrer tyngede det ulykkelige Land bag den tyrkiske Front, arbejdede den russiske Hær sig kun langsomt frem, først med Udnævnelsen af Storfyrst Nikolaj som Overfeltherre sattes Kraft ind paa at knuse den tyrkiske Modstand.

Van blev atter indtaget, og snart efter faldt Bitlis og Musj i russisk Haand. I Januar 1916 overgav Erzerum sig, snart efter Erzindjan og i Marts Trapezunt.

Næsten det hele Armenien var friet fra tyrkisk Vælde; men først efter at den kristne Befolkning var udjaget eller myrdet.

I Had til kristent Herredømme, i Utryghed for den „Hævn“, Armenierne nu vilde tage, greb store Dele af den tyrkiske Befolkning Flugten, under vild Vinter og Sne strømede den sanseløst mod vest; Kurder og Jessider: de assyriske „Djævletilbedere“, blev. En tung Skæbne mødte disse Flygtninge. I det barske, vejløse Bjærgland, ubefolket eller kun svagt bebygget af fattige, raa Mennesker, var der liden Hjælp at finde, og sørgelig mange omkom af Kulde og Nød. Den tyrkiske Landsstyrelse stod uforberedt og magtløs overfor Ulykken og afbødede den kun svagt.

En tyrkisk Spottefugl og Halvtosse, fortalte det, morede sig under Myrdierne med at gaa rundt og prygle de nøgne, lemlæstede armeniske Lig med en Stok, medens han sagde: „I Skælme, I blev nok liggende her for at se til, naar Ulykken kommer til os!“

Paa Veje, hvor armeniske Mænds, Kvinders og Børns Knogler hvidnede, maatte nu deres Avindsmænd selv lade Livet.

Alt paa denne Front syntes at tilsmile Rusland.

Tusinder af armeniske Familier vandrede tilbage til de forstyrrede Hjem og begyndte at indrette sig paany. Fra Kavkasus, fra Smuthuller i Bjærgene, ja selv undslupne fra Mesopotamien stævnede hjem.

Da, i Foraaret 1917 styrtede pludselig den russiske Søjle. Med Tsarens Fald og den begyndende Opløsning af al Kampvilje i det russiske Folk, vaklede snart ogsaa den kавkasiske Front.

Sommeren under Kerenskis flimrende Styre holdtes Linjen endnu; men med den hele, frygtelige Sammenstyrtning i November og Bolsjevikernes Sejr blev alt angstfyldt Forvirring.

Bolsjevikkommisærerne udstedte fra Moskva en pompøs Proklamation, overgav Armenierne Selvstyre og fri Ret til alle de armeniske Dele af de russiske Erobringer. Grænserne for det tyrkiske Armenien skulde fastsættes af Folkets Repræsentanter i Samklang med muhammedanske Indbyggere fra de tilgrænsende Egne og en udsendt Bolsjevikkommisær.

Uden Hindring skulde alle Armeniere, flygtede eller fordrevne, have Lov til at vende tilbage. Det vilde man forlange under Fredsforhandlingerne med Tyrkerne.

Alle disse fagre Ord ophævedes imidlertid af én dræbende Bestemmelse. Den russiske Hær vilde øjeblikkelig blive trukket tilbage, og det vilde blive overladt Armenierne at danne egne Formationer til Værn for deres Land.

Det hele var Vind om Ørene! Ikke et Forsøg paa at tilvinge sig blot en taalelig Vaabenstilstand, ikke en forudgaaende Forhandling derom med Tyrkerne skete.

Landet blev lagt aabent for dem.

Medens de russiske Hære uhjælpeligt opløstes og væltede hjemad, stod snart de svage armeniske Afdelinger næsten ene ved den udstrakte Frontlinje med de nu fremrykkende tyrkiske Styrker i truende Nærhed.

Fra November 1917 til ind i Marts 1918 — næsten halvfemte Maaned — maatte det halvtoprevne, forkomne Armenien alene udholde det tyrkiske Stød, delvis ført af tyske Officerer; kun en Skare af hjemløse russiske Officerer blev hos dem og betjente Kanonerne, og samtidig maatte Armenierne

bagfra kæmpe mod Tatarangreb fra Azerbeidjan. Det lykkedes saa længe; thi Armenierne vidste, at Vilkaaret var Liv eller Død, og med meget Heltemod holdt de Stillingerne. Men omsider brast Kæden. Tyrkerne tog Erzerum, og snart maatte under de kristnes Flugt det hele erobrede Omraade opgives.

Den 3. Marts 1918 sluttede Bolsjevikerne den sørgelige Fred med Tyskland og Tyrkiet i Brest-Litovsk.

For Armenien var denne Fredslutning et nyt Tordenslag. Bolsjevikerne sveg alle Løfter til dem og overlod Tyrkiet hele det erobrede Omraade af Armenien — og det blev ikke derved. Med tysk Hjælp opnaaede den tyrkiske Regering Tilbagegivelsen af de tre Provinser Batúm, Ardakhan og Kars, som Rusland tog i 1878, og det var delvis Armeniens Hjærteland.

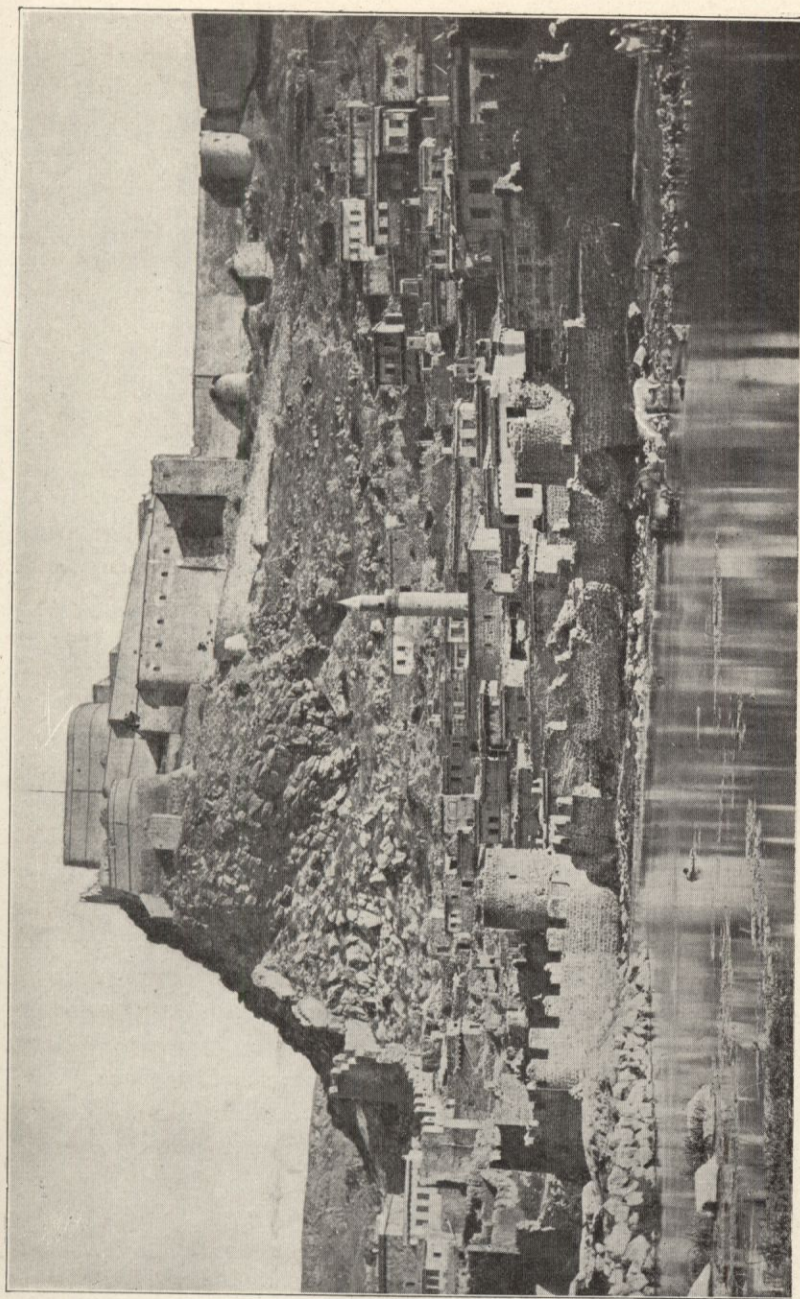
Her er vel det Punkt, hvor Tysklands Handlemaade mod Armenien næppe vil kunne forsvares. Det var muligvis svært for den tyske Regering ikke at skaffe sin hidtil slagne Forbundsfælle en lille Triumf, men at gøre dette paa Bekostning af det mishandlede armeniske Folk, at overlade den store Morder rent armeniske Omraader, der for 40 Aar siden var befriede for tyrkisk Herredømme, atter at gøre Tusinder af kristne Familier hjemløse, fremkalde nye Massakrer og aabne Kavkasus for tyrkisk Invasion kunde umuligt gøres med mindste Ansvar for Menneskelighed eller Historie.

Det var tomt, at Tyskland krævede Sikkerhed for de kristne, at det forlangte „fri Folkeafstemning“ i disse Omraader, før Tyrkerne tog Styret. De tyske vidste godt, hvilken Ulv de slap ind i den armeniske Hjord.

En lille Stund saa det ud til, at det samlede Kavkasus, der i April 1918 havde dannet den Transkavkasiske Republik, vilde værgede den fælles Grænse.

Men den dybe Uenighed mellem de tre Hovedfolk, Georgier, Tatarer og Armenier gav kun denne „Stat“ 5 Ugers Levetid, saa sprængtes den. Georgierne søgte Ly hos Tyskland, Tatarerne forenede sig aabenlyst med Tyrkerne, og ene, forladt af alle, stod Armenierne.

I Fortvivlelse værgede Armenierne nu de sidste Rester af deres Hjemland mod Tyrkehæren. En umaadelig Mængde

Kars, By og Fæstning i russisk Armenien.

Flygtninge var efterhaanden samlede i det lille Omraade, der daarligt kunde ernære sig selv; det var afskaaret fra al Forbindelse med den store Verden, og snart sled Hungersnød i store Dele af Menneskeflokkene; medens Fronten angrebes af Tyrkerne, bed Tatarindfald i Flankerne. Kars kapitulerede, Alexandropol faldt, Sletten ved Ani blev tyrkisk Bytte. Myrderier og Vold fulgte Fremrykningen, og ustandselig Flugt af den kristne Befolkning — mod nord og mod øst. Armenierne førtes af den tapre, udmærkede Nazarbekof, men Kampen var haabløs.

Midt under denne bitre Tid oprettedes den fri armeniske Republik. Medens Fjendens Kanoner tordnede kun en Mil fra Hovedstaden, og hele det unge Mandskab værgede Bjærgpasserne, blev den nye Stat indviet.

Et frit Armenien, Republikken Ararat var opstaaet.

Den 4. Juni 1918 sluttedes endelig Fred, idet de tyske Officerer paa Ordre fra Berlin krævede, at Tyrkehærene skulde standse ved de Grænser, Brest-Litovsk Freden havde sat, som allerede var overskredne.

Ved Freden maatte den lille Republik afstaa den vestlige Del af sit Omraade til Tyrkerne, den rigeste Del af sin Jord.

Et stumpet Land, knap 30.000 km² om Erivan og Sevanga-søen var alt, hvad der levnedes til at opbygge et frit armenisk Liv paa, og her var en overvældende og nødlidende Befolkning stuvet sammen, de Hundrede Tusinder af erhvervs-løse Flygtninge inde imellem de oprindelige Beboere.

Imidlertid var den tyrkiske Sydarmé kastet tilbage. Jerusalem var erobret, snart ogsaa Damaskus, og i 1918 stod de sidste haarde Kampe i Nordsyrien. Franske og engelske Tropper var fælles om Sejrene. To armeniske Legioner kæmpede tappert med. I øst besatte den engelske Armé Mossul, over Persien naaedes det kaspiske Hav, og tværs over dette landsattes en desværre urimelig lille engelsk Styrke paa 1500 Mand i Bakú. De rige Oljekilder, som fandtes her, var derved i Ententens Haand. Armenierne, der udgjorde et stort Tal af Indbyggerne, og de betydeligste, stillede deres kampføre Kræfter til engelsk Raadighed.

Men Tyrkehæren støttet af Tatarerne angreb Byen. Den skulde tages. Tyskland manglede Olje.

Efter et kort Forsvar opgav Englænderne Kampen og sejlede bort; endnu en Tid holdt Armenierne ud alene; men den 15. September sprængtes deres spinkle Linjer, og Bakú faldt i tyrkisk Haand.

Et skrækkeligt Myrderi af Byens armeniske Befolkning fulgte; over 20.000 dræbtes af Tatarerne i Gader og Huse, trods den tyske Adjutants harmfulde Protest, der førte til, at han nedlagde sin Post.

Det er med en vis Ret sagt, at Bakú led for sin egen Gerning. Da Armeniere og russiske Bolsjeviker en kort Tid havde Magten i Byen, foregik en Nedslagning af mange Hundrede Tatarer dér og i Omegnen, og det tatariske Folk brændte af Hævnlyst.

Men Tatardrabet var atter Armeniernes Gengæld for den grusomme Maade, Tarmilitsen under Trængslerne i Erivan lige efter at Statsforbundet med Georgien og Armenien var opløst, faldt over de armeniske Bondebyer og endte med et Flankeangreb paa det lille Land for at støtte de tyrkiske Tropper.

Med en forklarlig Trang har de tyrkiske regerende søgt at dække de Rædsler, de spyede ind over Armenien ved at rejse Genanklage mod Armenierne for Mord og Grusomheder mod Muhammedanerne. Der findes flere Bøger af Tyrker og deres europæiske Klienter, fyldte af Beretninger om armeniske og russiske Grumheder.

Det er mest løse Skildringer uden Navne, der borger for virkelig, vidnefast Undersøgelse — Paastande.

Naar man mindes den tyrkiske Regerings dristige Løgn om, at „armeniske Bander“ i Ryggen paa de tyrkiske Hære (der forøvrigt førte af Djevdet pasjá dengang var paa et Ødelæggelsestog mod de kristne Landsbyer om Urmia), havde myrdet hele den muhammedanske Befolkning mellem Van og den persiske Grænse, 180.000 Mennesker, og man senere saa, at det drejede sig om 18 faldne tyrkiske Soldater under Angrebet paa Armenierkvarteret i Van, faar man en Forstaaelse af Værdien af disse Anklager.

Tyrkerne fortæller ogsaa om et stort Myrderi i Bitlis, hvor 3000 Tyrker omkom, dengang russiske og armeniske Friskarer tog Byen. Dette er en lille Omdigtning af den Kendsgerning, at russiske Krigsretter i og om Bitlis lod 123 af de vildeste Kristenmordere skyde.

Men det hele Anklagestof forstyrres derved, at Tyrkerne selv indrømmer, at saa godt som den hele islamitiske Befolkning, undtagen Kurderne, var flygtet, før Russerhæren naaede frem.

Det er sandt, at de armeniske Friskarer, da de brød ind i deres hærgede

og ødelagte Fædreland med de talløse Ruiner og friske Grave, der knap dækkede de forpinte myrdede, grebes af et voldsomt Raseri, og at deres Handlinger mod dem, de kunde ramme, af deres Folks Mordere, var grumme. De hævnede, ogsaa under Tilbagetoget i 1918, hvor de kunde; men den geografiske Udstrækning og det Tal, deres Hævn kunde naa, er et Barnespil mod, hvad tyrkiske Kilder angiver.

Men først og sidst: Der skete ingen paavist Vold, før efter at alle Helvedes Rædsler var slupne løs mod Armenierne.

Verdenskrigen lakkede mod Hæld.

Med Efteraarets Komme 1918 var Tyrkiets Modstand brudt. De sidste Nederlag i Nordsyrien opløste Hæren dér. Aleppo faldt; Kilikien erobredes, og i September kapitulerede den ungtyrkiske Regering, deres Parti joges fra Magten. De sidste Titusinder af levende Armeniere i det tyrkiske Land var reddede.

En underlig Tusmørketilstand bredte sig over det indre Tyrki. I store Skarer vandrede Flygtninge fra alle Verdenshjørner, kristne og Muhammedanere, tilbage til deres Hjemlande og Arner.

De engelske, franske og italienske Tropper besatte Kystlandene i Lilleasien — med smaa, fremskudte Poster op i de tyrkiske Byer; men i øst standsedes Fremmarsjen lidt nord for Mossul.

Alt, hvad der aandede og følte af den armeniske Nation var som Blomster og Blade vendte mod det kommende Daggy.

Den 30. Oktober 1918 mødtes i Mudros paa Øen Lemnos de tyrkiske Fuldmægtige med de allierede Sejrherrer, og i deres Navn forelagde den engelske Admiral Calthorpe uden at afvente den franske Delegeredes Ankomst Vilkaarene for Vaabenstilstand.

I dette Øjeblik, hvor den tyrkiske Hær næsten var tilintetgjort, og Tyrkerne var rede til at modtage næsten alle Vilkaar fra Sejrherrerne, forsømte Stormagterne, eller *ønskede ikke*, det er endnu skjult, at kræve den eneste Sikkerhed, der kunde have bragt Armenien Frihed og Fred, hvad alle Stormagterne saa stærkt havde lovet det lidende, ulykkelige Folk.

Medens Tyrkiet forøvrigt overalt skulde nedlægge Vaabene og sende Tropperne hjem og Sejrherrerne have Ret til at vaage over, at dette skete ved militær Okkupation, undtoges

derfra det tyrkiske Armenien! Om dette Land stod der kun i Overenskomsten: „I Tilfælde af, at der udbryder Uordner i de seks armeniske Vilayeter, forbeholder de allierede sig Retten til at besætte militært hver Del af nævnte Omraade.“

Det hele Land overlodes saaledes til Tyrkerne.

Kun i Transkavkasien rykkede engelske Tropper ind og overtog Kontrollen med hele Styrelsen. De tyrkiske Hære rømmede Landet til Grænsen fra før 1914. Karsomraadet gaves tilbage til Armenien og ogsaa Omraadet om Araksfloden. Republikken blev næsten fordoblet i Udstrækning, og engelske Troppeafdelinger blev i Landet til Værn ligetil 1. August 1919. — Kavkasusomraadet blev først helt forladt af Ententen i Juli 1920, og da *paa Trods* af alarmerende Efterretninger fra de tyrkiske Grænseegne.

Der hviler en skummel Gaade over denne Svigten af det armeniske Folk, just i den gryende Morgen.

Det er endnu ukendt, hvad der bragte de sejrende Magter til at lade det tyrkiske Armenien, netop det, der mest af alle trængte til Hjælp og Værn for at rejse sig af sine blodige Ruiner, i Morderfolkets Haand.

Krigstræthed, Frygt for Følgerne af et fast Stade i disse vildsomme Egne, hemmelige, krydsende Planer mellem England og Frankrig, intet kan fuldtud forklare denne skrækelige Fejl, som alle kom til at bøde for, men bitrest Armenien.

Thi netop i disse Egne, bag om Lilleasien og Mesopotamien, *paa Armeniens Grund*, rugedes den Magt ud, der skulde blive de kommende Aars værste Fredsforstyrrelser. Mustafa Kemals nye Tyrki!

Uden Sikkerhed, uden Klarhed, men endnu fuld af Haab gik det armeniske Folk sin Fremtid i Møde, den, der skulde være Soning for uhørte Ofre og Lidelser og Indfrielsen af de mægtige Sejrherrers Løfter.

Erivan.

X.

ARMENIEN EFTER VERDENSKRIGEN

De faa Solstraaler, der i Aarhundredernes Løb har smykket det armeniske Folks Historie, har været som det blege Lys-skin mellem vilde Uvejrsskyer.

Saadan ogsaa nu efter de forfærdelige Lidelser, Verdenskrigen havde ført ind over Folket.

Medens henved Halvdelen af de overlevende i det armeniske Folk var splittet ud over Landene, plyndrede og hvileløse, var dog et lille Omraade, maaske en Femtedel af det, Folket kaldte for Fædrelandet, reddet ud af Flammerne; men der var alligevel Fodfæste her, et første Hjemsted. Det ejedes med hele den Kærlighed, en Moder kan give sit sidste Barn.

Tilstanden i det lille Land var over al Maade sørgelig. Landet var oprevet efter de 4 Aars uophørlig og grusom Krig. Der var liden Arbejds-kraft til at tage fat paa en Genrejsning.

Medens russisk Lov fritog de muhammedanske Tatarer for Krigstjeneste og derved havde givet Armeniens hadefulde Naboer i nordøst et mægtigt Overskud af Kampkraft, som Armenierne blodigt fik at føle, stod under Krigen 150.000 unge Armeniere i de russiske Hære, og mangfoldige af dem maatte ofre Liv eller Førlighed.

Mere end Halvdelen af Befolkningen i den lille armeniske Republik var forkomne, hjælpeløse Flygtninge fra Tyrkiet. Landsbyerne var viden om forrevne Ruiner, Kvæget var for en stor Del bortranet. Saakornet maatte spises og Trækdryene slagtes for at friste Livet, saa vide Strækninger laa udyrkede.

Sygdomme rasede, især Tyfus og den blindende ægyptiske Øjensyge, Apothekerne var næsten tomme. Muligheden for Indførsel i mange Maaneder lukket, Hunger i dens vildeste Form rev i de stakkels Flygtningehobe. Ny Klæder var ikke til at opdrive for de mange. Al Administration og Statsorden var som opløst ved Russernes Bortgang, de havde hidtil haft alt i deres Haand.

Mod Aarets Slutning i 1918 var Tyrkehæren tvungen bort, nølende var den gaaet; men den tog med sig Vogne, Korn, Bomuld, Læder, Husdyr, Telegraf- og Telefonapparater, Automobile, Maskiner, ja ofte baade Døre og Vinduesrammer fra Husene, og hvad Fjenden ikke tog, søgte han at ødelægge.

Til al Lykke ejede Armenien i sin nationale Storförening „Forbundet“, Dasjnaksutiun, en veltømret Organisation. Det er dens Ære især, hvad der i de to Fredens Aar blev udrettet, til ny Ulykker væltede ind over Landet, og et godt Vidnesbyrd om, hvad armenisk Race ejer af Arbejdsmod.

Men over det hele Folk skinnede endnu dengang Haabets blide Lys. Ingen tvivlede paa, at Ulykkestiden var forbi.

Som en fældet Drage laa Tyrkiet for Vesterlands Fod, og alle de store Løfter om Frelse og Husværelse for de trofaste, mishandlede Venner i Armenien skulde nu indfries.

Alle de ledende Statsmænd i de sejrende Lande havde lovet, at Armenien skulde smage Sejrens Frugt, naa Uafhængighed og Frihed.

I Præsident Wilsons nu visnede, men dengang straalende 14 Punkter, stod som det 12te Løftet til Armenien.

Clémenceau, Frankrigs Diktator, skrev 14. Juli 1918 til

Armeniens Tillidsmand, Boghos Nubar pasja: „Jeg er lykkelig ved at kunne bekræfte, at den franske Republik saavel som Storbritannien ikke et Øjeblik har ophørt at regne den armeniske Nation med til de Folk, hvis Fremtid de allierede mener at skulle danne efter Menneskelighedens og Retfærdighedens høje Rettesnor.“

Balfour og Lloyd George, Storbritanniens Styrere, havde midt under Krigen udtalt, at aldrig burde Armenien falde tilbage under Tyrkernes mørke Herredømme.

Robert Cecil, Englands ædle Understatssekretær, senere Generalsekretær i „Folkenes Forbund“, havde forsikret og gentaget ved Krigens Slutning, at ikke en Skygge af tyrkisk Herredømme for Fremtiden burde falde over det armeniske Folk.

Siden føjede Italien sine Løfter til.

Det var under denne guldstjerneblinkende Glashimmel, at den udfriede Landstump arbejdede sig fremad.

Som Præsident for Republikken stod den armeniske Læge Alexander Khatissian, tidligere Borgmester i Tiflis.

Et Parlament valgtes, og under et Højtryk af Begejstring og Arbejdsmod gjordes Livet taaleligt, og Vejene mod en bedre Fremtid brødes. Et stærkt Politi organiseredes først for almen Sikkerhed, Domstolene fæstnedes. Arméen nydannedes. Post, Telegraf og Telefon søgtes under bitre Vanskeligheder genoprettede. Jernbanerne kom saa smaat i Gang med deres svage Materiel. Finanssystemet søgtes ordnet, Indførselstold paa mange Ting, blev det første uafviselige Grundlag for Indtægter i det fattige, plyndrede Land; først langt senere vovedes Skattelove. Sundhedsvæsen, Læger og Apotheker kom i Gang, og Skolevæsenet paa rent armenisk Grundlag genvaktes, alt var forvildet her.

Frygtelig tyngede de flere Hundrede Tusinde Flygtninge paa den svage Stat, de var blottede for alt.

Regeringen gav sig dels til at lægge Kolonier i de øde Egne, dels oprettedes en Mængde Værksteder for alle Brugsgenstande, Klæder, Linned, Skotøj, Redskaber for Haandværk og Landbrug; Lertøj og Sæbe, alt savnedes. Selv en Lokomotivfabrik aabnedes. Her i alle disse Virksomheder fik Tusinder Brød og Arbejde.